

RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 145 (3).**

1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra kinnitamine. — 2. Wigastatud sõjameeste terwitus. — 3. Wabamüügi apteekide awamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 4. Abieluseadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 5. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. — 6. Abieluasjade kohtupidamise kord — I lugemisel. Wastu wõetud. — 7. Abieluseaduse ja abieluasjade kohtupidamise korra maksmapanemise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 8. Awalikkude üldharidusliste keskkoolide seadus — I lugemisel. — 9. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku määramine.

Riigikogu koosolek 15. septembril 1922 a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 73 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem.**

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**, wahepeal sekretäär **A. Tupits.**

Walitsuse loosis: kaubandus-tööstus- ja teedeminister **K. Ipsberg**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, siseminister **K. Einbund** ja haridusminister **H. Bauer.**

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra kinnitamine. Juhataja **A. Kerem:** Päewakord on Riigikogu liigetele välja jagatud. Kas tehakse ettepanekuid päewakorra muutmise kohta? Ettepanekuid tehtud ei ole, — loen päewakorra wastu wõetuks.

2. Wigastatud sõjameeste terwitus. Siis on weel Riigikogule teatada, et Riigikogu nimele on tulnud wigastatud sõjameeste ühingu Tallinna osakonna poolt terwitustelegramm. — Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juurde.

3. Wabamüügi apteekide awamise seadus — I lugemisel. Üldise komisjoni aruandja **A. Palwadre:** Austatud Riigikogu liikmed! Esitatud seaduseelnõu on välja töötatud siseministeeriumi poolt. Riigikogus on tema läbi käinud kolm komisjoni: terwishoiu, omawalitsuse ja üldise komisjoni. Osa wõtnud on wäljatöötamisest eriteadlased. Seaduseelnõu näeb ette apteekide awamise ja pidamise õigusi. Iseäralikku uudist seadus ei sisalda; ta arendab edasi neid põhimõtteid, mis praegugi seadustes apteekide kohta maksa-

wad, — läheb siiski natuke kaugemale. Apteegi awamise alal on ette nähtud, et edaspidi terwishoiu peawalitsus seab kokku apteekidewõrgu ja ainult selle wõrgu piirides on õigus apteekte awada. Praegu on ka teatawad kitsendused sel alal, kuigi puudub kindel kawa, kindel apteekidewõrgu kawa.

Apteegipidamise õigus on eelnõu järele ainult wastawa eelharidusega isikutel. Sellega on kõrwaldatud apteekide omandamine ja müük profiidi saamise mõttes.

Nende kahe põhimõtte ümber keerlewad kõik seaduse paragrahwid. Nemad näewad ette, kuidas tuleb praegust olukorda üle wiia nende kahe põhimõtte juurde.

Üldine komisjon sisulisi parandusi üldse ei teinud, ta wiis ainult puhtjuriidiliselt seisukohalt üksikud paragrahwid kokkukõllasse ja lisas oma poolt juurde ainult ühe paragrahwi, nimelt et wastutawad apteekidepidajad ja personaal peab oskama riigikeelt. Arwatawasti ka teised komisjonid ja siseministeerium pidasid seda silmas, sest apteek on awalik asutus, terwishoidline asutus ja ostjad peaks leidma arusaamist apteekidepidajate poolt.

Peale selle on muudatus tehtud § 2-es, kus apteekidewõrgu kindlaksmääramine siseministri hoolde jääb. Esialgul oli arwatud, et lõpulikult kinnitab apteekidewõrgu terwishoiu nõukogu, kuid üldises komisjonis siseministeeriumi esitajad arwasid siiski, et lõpulik kinnitamine peaks kuuluma siseministri wõimkonda, välja minnes sellest seisukohast, et nõukogu on puht nõuandew asutus, temal ei ole mingisuguseid lõpulikka funktsioone ja ei kanna ka wastutust ei poliitilist, ega juriidilist. Kuna siseminister peab wastutama ka terwishoiu nõukogu eest, on siseministril kinnitamise õigus nende otstuste kohta, mis terwishoiu nõukogu poolt tulewad. Tema ei wõiks mitte ter-

wishoiu nõukogu otsuseid muuta, kuid tema võib neid seisma panna, kui leiab, et nemad otstarbekohased ei ole.

Üldise komisjoni nimel panen ette seda seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

J. Märtson (kristl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Siin meil ettekantud seadus apteekide awamise kohta on omal ajal, nimelt tsaariajal, Wene riigis waluküsimuseks olnud. Teda lahendati ja arendati ja ikka taheti rohtusid rahwale rohkem kättesaadavaks teha. Kuid sellega ei saadud kuidagi wiisi edasi. Mis seal wiimati saadi, olid need nõndanimeetatud semstwo apteegid, kus anti rahwale ilma maksuta rohtusid. Anti ka luba linna- ja maakonnawalitsustele apteekide awamiseks, kunas ta tahab ja kus ta tahab. Meile sai siin wälja jagatud minewal aastal üks apteegiawamise projekt, mis Soomest olla wõetud. See oli umbes järgmise sisuga, et apteekideawamise õigus on riigi oma ja seda võib anda tarwitada linna ja maakonna omawalitsustele ja ka farmatsöitidele eluajaks ja peale seda läheb see õigus jälle riigile tagasi. See oli selle seaduse peasiht. Nüüd ei ole sellest seadusest aga midagi järele jäänud. Meile on siin ette pandud seadus, mis on täitsa Wene wana tagurline seadus. Wäike muudatus seisab ainult selles, et siin on tähelpanu selle peale juhitud, et kui apteegiomanik sureb ja temal ei ole pärijat farmatsöiti, siis on tähtaeg määratud, mille jooksul ta selle apteegi ära peab müüma, ja kui üks apteegiomanik mitte farmatsöit ei ole, siis peab ta selle apteegi wiie aasta jooksul ära müüma. Endise seaduse järele oli üldse apteekide müümine ja nendega hangeldamine keelatud; siin on ta lubatud, sest meie seisame täitsa wana Wene seaduse ees, ainult väikeste muudatustega. Ma lepiks sellega ka weel, aga ühe asjaga ei wõi ma mitte leppida. Nimelt sellega, et siin on täitsa omawalitsustest mööda mindud. On küll olemas § 2 juures märkus II, et kohalikud linna ja maakonna omawalitsused wõiwad oma tegewuse piirkonnas apteekte awada ka wäljaspool apteekidewõrku. Niisuguste apteekide müük ja wäljarentimine on keelatud. Aga pärast on kohe näha teistes paragrahwides, et linna ja maakonna omawalitsustel apteegiawamiseks luba tarwis küsida on. Selle määrase leian ebaõiglase olewat sellepärast, et meie maakonna- ja linnawalitsustel on

wäga palju kohuseid täita. Nagu meil kõigil teada, on neil suured wõlad olemas, mida wõimalik ei ole katta. Apteegi awamisega oleks neil üks allikas, millest saaks sissetulekuid wõlgade katmiseks. Näituseks toon Wõru wäikese linna, kes ei suutnud oma eelarwet tasakaalu wiia. Üheks suuremaks sissetulekuallikaks oli temal just apteek. Apteekide awamine on näidanud, et nad sissetulekuallikaid wõimaldawad. Sellepärast oleks soowitaw, et linna- ja maakonnawalitsustele õigused saaksid antud apteekide awamiseks teadaandmise korras. Ma lähen weel kaugele, sellega saaks wõimalus antud ka kehewematele rahwakihtidele arstirohtusid anda odawa hinnaga, waestele isegi maksuta.

Käesolewas eelnõus räägiwad mõned paragrahwid sellest, et kui eraapteegi omanik sureb, siis ikka linna- wõi maakonnawalitsusel ostueesõigus on. Kuid meie teame, kui palju apteegid praegu maksawad. Toon näituseks juhtumise, kus keegi ostis apteegi 12.000 eest, kuid nüüd on ta selle ära müünud 650.000 marga eest. Usume, et ta järgmise edasimüügi juures üks miljon marka maksma läheb, eriti kui seda mõni omawalitsus omandab. Meil peaks milgil wiisil seadus läbi wiidama, nagu see Wene ajal maksmas oli, et maakonna- ja linnawalitsused wõiwad apteekte awada ilma iseäralise lubata lihtsa teadaandmise korras.

Ma ei tahaks selle seaduse juures pikemalt peatada. Seadus on kolmest komisjonist läbi käinud ja oleks ilma asjata siin selle vastu rääkida. Minu ettepanek oleks, et § 2-se teine märkus saaks muudetud selles mõttes, et kohalikkudel linna- wõi maakonnawalitsustel on õigus oma tegewuspiirkonnas teadaandmise korras terwishoiu peawalitsusele, piiramata arwul apteekte awada. Selle muudatuse ettepaneku saan ma II lugemisel tegema.

J. Tõnisson (rh.w.): Austatud rahwasaadikud! Seda, mis eelkõneleja ütles omawalitsuste asjus, wõin ma ainult alla kirjutada. Meil on siin omawalitsused seatud samasugusesse seisukorda, kui farmatsöidid kutseharidusega, just selle poolest, et kui omawalitsus on apteegi awanud wäljaspool apteekidewõrku ja selle piirkonnas elanikkude arw langeb, siis on tema sunnitud apteekide kallist sisseseadet ära müüma, missugune seisukord omawalitsuse apteegi awamisega

kammitsasse paneb, kui ta seda ise kasutada ega ka edasi rentida ei wõi. See käib aga omawalitsuste õiguste vastu. Kohalik omawalitsus peab oma asjades autonoomne olema. Kui tal seda õigust ei ole, siis pole ka kohalik omawalitsus olemas. Kui üks wõi teine peawalitsus keskasutustest hakkab omawalitsusi kohalikkudes asjades käsutama, siis tähendab see omawalitsuse mõtte eitamist. Kas see käsutamine sünnib ühel wõi teisel kaalumisel, ei ole otsustandew. Terwishoiu peawalitsusel wõib õigus olla apteeki kontrollida ja järele waadata, kas omawalitsuste poolt awatud apteegid täidawad terwishoidlisi nõudeid, kas tema siseseadete wastab nõuetele, kuidas seal on juhatusega lugu jne. See kontroll tuleb teostada terwishoiu peawalitsuse poolt, kelle ülesandeks rahwa terwishoid, aga õige laia ulatustega õiguste üle otsustamine ei wõi mitte selle peawalitsuse ülesandeks jääda, waid seal on sootu teised tegurid walitsemas ja otsustamas. Esimeses kohas teab just kohalik omawalitsus, mis kohaliku rahwa rahule tarwis läheb. Sellepärast ei wõi juttugi olla, et kohalik omawalitsus peab luba paluma apteegi awamiseks. Selles mõttes peab § 6-es kahtlemata teise kuju saama ja isegi awamise kord peab muudetud saama.

Esialgse walitsuse projektis oli mõeldud apteegipidamise õigust riigi monopooliks jätta. Ei soowi riik ehk kohaline omawalitsus apteeki awada, siis antakse see õigus rohuteadlastele wälja iseäralises järjekorras. Aga kui apteek awati, siis pidi ikka kohalik omawalitsus sellest teadma, kui kellegile luba tahetakse wälja anda, et ta seda soowikorral wõiks ise awada. Seda on tarwis kohaliku omawalitsuse huwide kaitseks. Kitsendused, mis siin just lubaandmise poolest mõeldakse maksma panna, käiwad otse selle mõtte vastu. Kuidas nüüd waadata apteeginidamise õiguse kohta, et seda ei wõi nii wäga farmatsöitide ringkonna monopooliks teha, nagu siin selle seaduseelnõu järele wälja on kujunenud. Sellest seaduseelnõust käib mõte läbi, et anteeke tohiwad ainuüksi pidada farmatsöidid, erandiks on ainult omawalitsused. Farmatsöit üksi saab õiguse apteeki pidada ja kui tema sureb, jääb apteek tema pärijatele, teatawaks ajaks, kuid seda apteeki tuleb edasi anda ikka ainult farmatsöidile. See on ju iseenesest wäga hea, et meie sedawiisi meie apteekide juhtimist ainult asjatundjate isikute kätte

usaldame, aga seesuguses ulatuses, nagu praegune seaduseelnõu seda apteegipidamise õigust käsitab, kujuneb lugu nõnda, et esimeses joones ei ole siin mitte rahuldatud rahwa terwishoiu nõuded, waid on esimeses joones tähelpanu leidmas, ma ei ütle, et ta leitud on, aga ta on leidmas, — farmatsöitide seisuse suur ainele huwi. Selle rahuldamiseks ei ole meil iseäralist põhjust. Omawalitsustel on oma apteegid, nagu ka meie ülikoolil on, neid juhiwad farmatsöitlise kutsehariidusega isikud. Siin on üldhuwide poolest õieti juba kõik nõuded rahuldatud. Praeguse seaduseelnõu järele ei saa ka riigi poolt ülespeetawad suured haigemajad oma õigusi ja huwisid küllalt kaitsta erapteekrite, erafarmatsöitide õiguse vastu, ja ka see ei ole mitte põhjendatud. Kui meie selle seaduseelnõu üksikasjalisele arutusele läheme, siis tuleb põhimõttelisi muudatusi ette wõtta, mitte ainult selles sihis, mis eelkõneleja rkl. Märtson nimetas, waid eriti ka selle poolest, et meie farmatsöitide monopooli kärbime üldhuwi seisukohast.

Aruandja A. Palwadre: Wõib ju olla, et teisel lugemisel wastawaid parandusi tuleb teha, kuid mulle näib siiski, et eelkõnelejad, nimelt rkl. Märtson ja Tõnisson kõigi nende parandustega teisel lugemisel ei esine. Nähtawasti ei ole Riigikogu liikmed Märtson ja Tõnisson seaduseelnõu weel hästi läbi lugenud. On täiesti eksitus, kui rkl. Märtson arwab, et käesolewa seaduseelnõuga omawalitsuselt teatawat õigust ära wõtta tahetakse. Omawalitsused on seadusega eriseisukohta asetatud. Kui nimetatud rkl.-ed seaduseelnõud läbi loeks, siis paneks nemad tähele, et maakonnawalitsused ja linnawalitsused on jäetud täitsa eriseisukorda, kuna nemad wõiwad isegi wäljaspool wõrku apteeki awada, terwishoiu peawalitsuse wastawa loaga. Luba all ei tule aga siin mõista luba apteegi asutamiseks, waid eelkontrolli enne apteegi awamist. Loomulik on, et sarnane kontroll peab olema, kui tunnistada apteeki terwishoidlikuks asutuseks. Enne apteegi awamist tuleb nimelt see kontroll teostada. Ainult selles mõttes on ka seaduses § 6-das ette nähtud, et apteekide awamiseks omawalitsuste poolt annab luba terwishoiu peawalitsus. Terwishoiu peawalitsus, muidugi, waatab palwed läbi ainult neis piirides, nagu härra Tõnisson'gi soowitawaks peab. Wõrrelge, härra Tõnisson,

§ 6 ja 7. § 6 on öeldud: „Apteekide awamiseks ja pidamiseks peab wastaw luba olema. Lubaandmine kuulub terwishoiu peawalitsuse hoolkonda.“ § 7 ütleb: „Apteekide awamise ja pidamise õiguse wäljaandmine rohuteadlastele sünnib terwishoiu nõukogu otsusel siseministri kinnituse, misjuures kandidaatide haridusjärku, farmatsöitlist praktikat ja teeneid riigi ees silmas peetakse.“ Omawalitsustel ei ole tarwis sarnast luba nõutada, nemad on pandud eesõigustatud seisukorda, nende õigusi on silmas peetud ja ei wõiks siin omawalitsuse mõtte eitamisest kõneleda. § 2 märkuse järele wõiwad maakonna ja linna omawalitsused oma tegevuse piirkonnas apteeke awada ka wäljaspool apteekidewõrku. Sellega on omawalitsused jällegi wäljapoole wõistlust pandud. Nisuguste apteekide müük ja wäljarentimine on seaduseelnõu järele keelatud. Arwatawasti on see kitsendus juurde lisatud selles mõttes, et omawalitsused, kui neil nisugused õigused antud, neid teostada wõiwad ainult rahwa kasuks, mitte aga hangeldamise otstarbel.

Nagu mina juba alguses tähendasin, esitatud seaduses on maksuma jäänud endine Wene põhimõte, mis apteekide awamise ja pidamise õigust piirab, kuna see põhimõte Eesti olude kohaselt enam korraldatud ja arendatud on. Endise seaduse järele pidi wastutawaks apteegipidajaks tingimata farmatsöit olema, kuna omanik ka mitte farmatsöit wõis olla. Nüüd nõutakse, et ka omanik peaks farmatsöit olema. Ma ei tea öelda, kui õige see seisukoht on, kuid siseministerium ja terwishoiu peawalitsus on sellel arwamisel ja üldine komisjon waatas küsimust ainult sellest seisukohast, kas seaduse paragrahwid on täiesti kokkukõlas ja kas selle seaduse teostamisel ei tule takistusi puhttehnilises mõttes. Sisuliselt, muidugi, üldine komisjon ei wõi kõigi paragrahwide eest wastutada.

Kui aruandja, pean siiski tähendama, et täna ettetoodud waidlused selle seaduseelnõu kohta härra Märtsoni ja härra Tõnissoni poolt ei ole põhjendatud.

Juhataja **A. Kerem:** Aruandja poolt on tehtud ettepanek seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see ettepanek wastu wõetud.

4. Abieluseadus Üldise komisjoni aruandja T.

Kalbus: Abieluseaduse eelnõu on Wabariigi Walitsuse poolt Riigikogule wastuwõtmiseks ette pandud. Riigikogu juhatus on selle seaduseelnõu üldisesse komisjoni andnud läbiwaatamiseks. Üldine komisjon tegi asjalikud parandused ja need parandused on lühidalt kokku wõetud selle seaduseelnõu seletuskirjas, mis eelnõu juurde on lisatud. Seadus ise näeb ette, et see abieluseadus on maksew kõigi wabariigi kodanikkude kohta, kes elawad Eestis wõi wäljaspool Eesti piirisid. See seadus langeb kahte suurde ossa. Esimene osa määrab kindlaks need tingimised, mis nõutakse abielusõlmimise puhul Eesti kodanikkude wahel kodumaal ja wäljamaal ning wäljamaalaste wahel Eestis. Need tingimised on ette nähtud seaduse paragrahwides 2—11.

Teine osa käsitab sõlmitud abielu tühistamist, nimelt näeb ette tühist ja waieldawat abielu §§ 12—20, ja siis sõlmitud abielude lahutamist ja selle tagajärgi §§ 21—23. Mis nüüd lahutamise põhjustesse puutub, siis on need põhjused peaaegu needsamad, mis makswa seaduse järele olid. Kuid siiski on uus põhimõte juurde tulnud, et abielu wõib ka lahutada ilma, et põhjusi ette tuuakse, kui mõlemad pooled paluwad abielu lahutada. See on uus põhimõte, mida meil Eestis sennijani tarwitatud ei ole. Lõpuks ütleb selle seaduse § 36, et abieluseadus ei hakka mitte makswa harilikul ajal, waid tähtajal, mis isearalise seadusega kindlaks määratakse. See on põhjendatud selle asjaoluga, et abieluseadust ei wõi mitte enne makswa panna, kui perekonnaseisu seadus on wastu wõetud, mis lähemal ajal Riigikogus arutusele tuleb ja mis üldises komisjonis on juba wastu wõetud. Sellepärast teen üldise komisjoni nimel ettepaneku seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta.

A. Ostra (sd.): Mul ei ole selle seaduseelnõu kohta palju öelda, tahtsin teha ainult paar üldist märkust, jättes üksikajalised parandused II lugemiseks. Üldise komisjoni poolt esitatud seaduseelnõu puudutab abielusõlmimise ja abielulahutamise tingimisi, jättes esialgul wana wiisi abikaasade õiguslised ja ainelised suhted. Kuid ka neis küsimustes ei ole raske ette näha neid piire, mis kodanlise korra juures saawutatawad. Abielu makswal kujul on patriarhaalse ilmakorra sünnitus ja põhjeneb seisukohal, et mees toidab perekonda

ja hoolitseb naise eest ka siis, kui naine emaks saab ja mureseb aineliste võimuste eest laste kasvatamiseks. Nendest majanduslistest tingimistest võrsub naise allumine mehe mõjule ka teistes küsimustes. Ja see majandusline wahekord perekonnas ongi olulisemaks abielusõlmimise ja lahutamise tingimiste määrajaks kodanlise korra juures. Kuigi suurtööstus naise kodust ja mehe mõjupiirkonnast välja tõi, et teda odava tööjõuna ära kasutada, jättis ta puutumatuks algtingimised, mis naise nõrkuse peapõhjuseks. Nende tingimiste püsimisel ei saa naine sellepärast veel wabaneda mehe mõju alt, et tal võimalus on antud tööd teha. (W a h e l h ü ü e W. L i n n a m ä g i (kristl.) poolt: N a i n e e i t a h a t ö ö d t e h a !) Härra Linnamägi peaks teadma, et meil linnas on siitsiwabrik, kus peasjalikult naised tööd teewad. (W a h e l h ü ü e A. W e i l e r i (töer.) poolt.) Ma ei kuulnud, mis härra Weiler ütles. (K. A s t (sd.): E i o l n u d k u u l m i s e w ä ä r t m i t t e p ö r m u g i.) Ma ei räägi ka praegu mitte sellest, kas naine wõistelda suudab mehega töös, mis suurte waidluste põhjuseks on olnud. Päewakorras olewasse küsimusse see ei puutu. Ma räägin waid sellest, kuiwõrd töö naist wabastab majanduslisest ärarippuwusest perekonnast. Ma tõendan, et tööwõimalus, töötahtmine ja töötegemine ei tee naist mitte iseseiswaks, sest naisel tekiwad paratamata tööwaheajad ja ajajärgud, kus naine täie jõuga tööle anduda ei suuda. Kapitalistlik ühiskond jätab ta neil aegul kas nälgima ehk mehe toita, lükkab teda ikka ja ikka jälle mehe mõjupiirkonda. Arusaadaw, et ka neil ajajärkudel, kus ta nõrgemat tööd suudab teha, ta ka nõrgemat palka saab ja seda wõetakse arwesse tema palgatingimiste juures. Sellepärast ei saa naine veel iseseiswaks, kui tal iseseisew teenistus on. Tal peab peale selle olema täieline aeline kindlustus emakssaamise ajal, kui ka lapse esimestel aastatel. Samuti peab lapse kaswatus ühiskonna kulul sündima. Alles kui need tingimised täidetud, on naisel wõimalik iseseiswalt tegutseda mitte üksi perekonnas, waid ka seltskonnas. Nende tingimiste täitmist ei looda meie mitte kodanliselt ilmakorralt ja sellepärast jääb kodanlise ilmakorra juures naine ärarippuwaks mehest igasuguse abieluseaduse juures. See ongi paradoksaalsem kodanlise ilmakorra wastolu, et ka kodanline naine, niipea kui temas eneseväärtuse tunne kaswab, selle ilmakorra-

ga paratamatult wastollu satub. Seda näeme meie kõigis naisliikumistes wäljamaal. Iga uus abieluseadus on sellega ainult karjuwamate wastolude wähenemine ja mitte naise ja mehe wahekorra, eriti naise seisukorra lõpulik lahendamine.

Sellest seisukohast tulebki käesolewat abieluseadust hinnata. Kuid teiselt poolt ei saa ka ükski naine asuda iga kodanlise abieluseaduse tingimata eitamisele ja selle küsimuse lahendamisele nõndanimetatud „wabaabielu“ kaudu: wiimane on ainult protest seltskonna vastu, kuna ta iseenesest naist veel halwemasse seisukorda paneb, sest sel korral jääb naine isegi sellest seaduslisest kaitsest ilma, mis teistpoolt sunnib teda raskematel silmapilkudel toetama ja last kaswatada aitama.

Ka äärmine pahempoolne rühm, kommunistid, on oma seisukoha awaldanud abieluküsimuses. „Meie Hääl'es“ nr. 18 kirjutatakse järgmist: „Proletaarlised naised peawad propageerima abielu, mis wastab marksistlikele nõuetele.“ See on mõttetum lause meie kommunistlikes kirjanduses. Marksistlist abielusõlmimist ei tunne sotsialistline ei ka kommunistiline kirjandus, ei wõigi tunda, sest Marks'i järele on uus abielu mõeldaw alles uue majanduslise korra juures. Järgmine lause sellessamas artiklis näitab, et see paljudelda tahtew ettepanek wana tuntud tagurlik anarhistlik „wabaabielu“ ettepanek on..

See kajastab ainult Wene praeguseid tingimisi. Uhegi rewolutsiooni ajal ei ole tekkinud uusi abieluworme, waid rewolutsioonide ajal on wanad abielu korralagedusse sattunud. Nii siis ei ole suutnud kommunistid ka abieluseaduses edukaid ettepanekuid teha. Nende ettepaneku wastuwõtmine teeks seisukorra naisel veel pahemaks ja sellepärast ei saaks ükski arusaaja naine sellega päri olla. Iga naine, eriti sotsialist, peab aga niisuguste tingimiste eest wõitlema, kus naisel tema paratamatud loomulikud tööwõimetuse ajajärgud ühiskonna poolt ainelist kindlustust leiawad ja laps ühiskonna kulul kaswatakse. Ainult selle tingimisega saaks tema tõesti iseseiswaks seltskonna ja perekonna liikmeks. Kuid iga naine on ka huwitatud paremusest ja uuendusest wananenud abieluseaduses, mis naisele relatiiwset enesemääramist wõimaldab ja sellega naist ette walmistab uuele korrale; sellepärast reeme meie ka sellele seadusele teisel lugemisel parandusi ja saame tema poolt

hääletama, kui see seadus ei saa tagurliks tehtud II ja III lugemisel.

K. Ast (sd.): Eelkõneleja minu rühmast püüdis lühidalt selgitada, mis oleks maksvas seisukorras naisterahwastel öelda abielu kohta. Kuid, austatud Riigikogu liikmed, lugu on sarnane, et mitte ainult naisterahwas ei ole sunnitud väga paljudel juhtumistel käesolewa abieluwormi kohta sõna wõtma, waid ka meesterahwas, keda loetakse küll eesõigustatud pooleks abielus. Ka meesterahwal oleks nii mõndagi selle abieluwormi kohta öelda, mis on ajaloolistest päewadest kestnud kunni tänapäewani. Ei ole õige see waade, nagu wõiks mees isandana abielus õnnelik ja rahuldatud olla. Lugu seisab selles, nagu juba minu eelkõneleja tähendas, et kapitalistlik ühiskond ei võimalda mitte sarnast abieluwormi, milles mõlemad pooled wõiksid wabad inimesed olla. Selle wastolu tõttu isikutahtmise ja seltskonna surwe wahel — on muidugi väga raske luua otstarbekohast ja head abieluseadust, kuid meie tahtmine peab sinnapoole kalduma, et arenewatele ühiskonna tenderitsidele wastu tulla. Kuipalju käesolewa seaduse autorid seda nõuet on silmas pidada tahtnud, on minule teadmata, kuid seadus ise on sarnasena nende käe alt välja tulnud, et teda ei wõi nimetada wabameelseks demokraatliseks, ega üldse arenenud euroopaliku mõiste wäärilikuks. Minul ei ole mitte mõttesse tulnud selle seaduse juures lähemalt peatada ja üksikasjalisi küsimusi partei seisukohalt puudutada. Ma tahtsin ainult isiklisest seisukohast oma ilmawaate lähtekohast mõningat mõtet awaldada.

Kõige pealt, kui meie asume uue abieluseaduse väljaandmisele, siis peaksime endale selgeks tegema, mis on õieti abielu. Kahtlemata, wastus on üksainukene: abielu on wabatahtlik kooselu meesterahwa ja naisterahwa wahel. Niipea, kui kõrwalised tegurid, kas majandusline surwe wõi mingi muu surwe wahahe tuleb, on wabaabielu mõte kadunud.

Praegune abielu, mis meie oleme püüdanud eelmistelt põlwedelt, wastab kahtlemata feodaal ajajärgule, kus mees perekonnapea oli ja perekonnapea on seesama, mis oli wäikeses riigis riigipea ehk kui weel kaugemale minna, siis oli perekonnapea sedasama, mis sugukonnapeagi tol ajal, kui meie praegune riikline kord weel maksew polnud. Keskajal oli maksew nõndanimetatud püha ja lahutamata

abielu, mis seisis usu kaitse all, selle usu kaitse all, mis alati risti wastu seisab arenewale elule, ja mis ikka on püüdnud alla suruda inimese tundeid. See usk loomulikult pidi enda kaitse alla wõtma abielu, nimelt sarnase abielu, nagu meie teda siamaani näinud oleme. Kuid ühes sellega millisel määral usuline hüпноос inimeste massis taganema hakkas, millisel määral ühiskond ikka enam ja enam arenedes wõimaldas üksiku isiku tahtmisawaldusi, samasugusel määral oli sunnitud ka abielu oma absoluutsest kiwinenud seisukorrast wõõrduma. Meie peaksime seda silmas pidama, et ajaloo kestes isik järjest suuremat eneseawalduse wõimalust endale kätte on püüdnud haarata ja ka haaranud on, et üksiku inimese eneseawaldus järjest intensiivsemaks on muutunud, ja kui meie sellest tendentsist lugu tahame pidada, siis peaksime püüdma abieluwormisid nii korraldada, et abielude sõlmimisel ja lahutamisel isiku tahtmine wõimalikult palju mõõduandew oleks. Waadates aga praegust seaduseelnõu näeme, et ta wõrreldes wana seadusega õieti kuigi palju uut juurde ei too. Ka seegi seadus, kui meie teda sarnasel kujul wastu wõtame, nagu ta eelnõus ette nähtud, sanktsioneerib sellesama püha ja puutumata abielu, mis kiriku poolt tunnustatud ja heaks kiidetud. Need abielud ei suuda naise wäärtust abielus kindlustada, ei suuda küllalt wabanenud isiku waadetele wastata.

Tarwitseb meil ainult jälgida paremat kirjandust, siis näeme, et suuremad draamad ja tragöödiad on just perekonnadraamad ja tragöödiad. Wõtame näituseks kuulsama ja suurima näitekirjaniku Ibseni, siis näeme, et ta oma küpsuseas, selles eas, mil ta õieti looma hakkas ja oma tähe kõrgele tõstis, peaasjalikult ainult abieludraamasid kirjutas, näituseks: „Nukkude kodu“, „Wiirastused“, „Metspart“, „Merinaine“ ja palju teisi. Kõik need draamad on pühendatud perekondadele — tähendab see küsimus on iseendast väga suure tähtsusega, ta käib kogu praeguse seltskonna olemusest läbi ja ka kõigeparema tahtmise juures ei saa meie perekonnaküsimust ignoreerida.

Milles siis seisawad õieti need perekonnadraamad? Nagu minu eelkõneleja tähendas, on perekonnadraamad peaasjalikult tingitud kapitalistlike ühiskonna isearaldustest, on tingitud sellest, et sagedasti wabatahtlist kooselu, wälja arwatud muidugi mõned üksikud õnnelikud juhtu-

mised, mitmesugused kõrvalised kohustused ja elu ülewalpidamise mured, mida seltskonna poolt peale surutakse, raskendavad ja mis õieti abielu, kui niisuguse hulka, ei peaks kuuluma. Sarnast abieluseadust, mis kõiki rahuldaks, nõuda ju ei saa, kuid meie peame igatahes silmas pidama tulewiku tendentsi ja sellekohaselt ka praegust abieluseadust püüdma wälja töötada. Selle kohta oleks kõige pealt tähendada, et abielulahutamine peaks kergendatud olema, sest õieti seisabki suurem hulk abielutragöödiad selles, et inimesed, kas ei oska, wõi ei suuda õigel ajal lahkuda. Käesolew seadus, wõrreides endisega, toob palju häid külgi kaasa; ta mitte üksi ei laienda põhjuste hulka, mis wõimaldavad ja kergendavad abielulahutamist, waid püüab kergendada ka abielulahutamise protsesse. Seadus ise aga waatab ikkagi abielu peale, kui ühe sarnase instituudi peale, mille kaitsmisest ja alalhoidmisest riik eriti huwitatud on. Riik saab endale õiguse kontroleerida abielusid ja anda wälja sunninorme selles mõttes, et sina pead oma abielu kohustusi ka sel juhtumisel jätkama, kui juba abielu faktiliselt lõppenud on. Ainult kõigewiimane paragrahw, mis seaduse sellekohases osas leidub, ütleb, et abielus olewad pooled wõiwad, kui nad mõlemad seda soowiwad, abielu katkestada. Kuid see talitus ise on seotud wäga suurte wormiliste takistustega. Kuidas lõpetada abielu? Kas wõib seda ainult palja soowiawalduse põhjal teha? Teiseks tahaks ma teada, mispärast ei wõi see sündida kumbagi poole nõudmisel. Kas tohib riik, kas tohib ühiskond sel juhtumisel, kui üks abielupool abielu jaotamist enam wõimalikuks ei pea, weel abielu edasi wenitamisele sundida? Käesolewa seaduse järele lahutamise õigust ühel abielupool ei ole. Ta peab otsima selleks kõrwalisi teid, nagu seda oli wanas seaduses ette nähtud. See ei ole ju enam abielu, kui üks abielupool lahutust soowib, seal ei ole ei ühiskonnal, ei riigil enam õigust neid selleks sundida. See on üks suurem puudus käesolewas seaduses, ja selle põhjal wõiks öelda, et käesolewa eelnõu autorid üldse nähtawasti wäga suurte eelarwamistega warustatud on.

Ma tahaks nende käest teada, — kuid ma kordan weel, et ma räägin isiklikult, oma isiklise arusaamise järele, mitte kellegi ülesandel ja ka mitte oma rühma wolitusel, — ma tahaks küsida: millega on see põhjendatud, et nemad on asunud ikka

ainuabielu seisukohale? Mispärast leiawad nemad, et ainukene lubatud abielu worm on see, mida oleme pärinud keskajast? Ma näen, paljud Riigikogu liikmed muigawad, aga ma arwan, et nemad ei ole mitte waewaks wõtnud küsimusesse süweneda. Ma tahaks teada, millega põhjendab inimene, kes waba on kiriklikust hüpnoosist, üksikabielu ainuõigustamist. (J. Kesküll (majand.): See on — kohustus laste wastu!) Lubage, kohustused laste wastu wõiwad ka teistsuguse abielu wormi juures lahendamist leida. (Wahel hüüded: Looge enne niisugune seadus!) Meie loome ju praegu abieluseadust ja just praegu ongi aeg sellest rääkida. Teie aga ütlete, loodagu enne seadus ja siis hakatagu weel kord seadust tegema. Mina aga ütlen, seaduse loomisele asudes peamegi just seadust ennast tegema.

Ma ei lähe sugugi wälja nendest seisukohtadest, millised on omased wäga paljudele nendele, kes on pikki ja suuri raamatuid kirjutanud mitmenaisepidamisest. Minule ei ole weel mitte selge, kas mitmenaisepidamine on rahwaarwu tõstmiseks tarwilik, millise ideaali ette meil ilma pikema mõtlemiseta kummardatakse. Ma ei tea kas on inimese ideaaliks, nagu kodujänestel, rohkem signeda. Mina räägin ainult waba isiku seisukohalt ja ma tean, et ka need wariseerid, kes kiriku tiiva alla pugedes walmis oleks kiwi wiskama nõndanimetatud abielurikkuja peale, ma tean, et ka nemad on walmis mitut naist pidama.

Kuid jutt ei ole mitte ainult mitmenaisepidamisest, waid ka mitmemehespidamisest. Arstiteadus ei awalda ühtki argumenti, mis kõneleks selle kasuks, et lubataw oleks ainult abielu ühe mehe ja naise wahel. Me teame, et on maid, olgugi, et meie wõime neid maha jäänuteks lugeda, kus on mitmenaisepidamine moodis ja kus ka naisterahwad sellega lepiwad. Mina räägin sellest, et mitte millegagi ei ole õigustatud ainult ainuabielu. Isikul peab wabadus olema, kes tahab teisel kombel abiellu astuda, kui meil see wiisiks on, seda teha. Kui leidub mehi, kes nõus on oma wahel ühte naist jagama, wõi jälle kes wõiwad mitmeid naisi ülewal pidada, siis ei peaks seadus selleks mitte takistusi tegema.

Lugu seisab selles, et ühiskonnal on teatud õigused, nimelt tulewase soo ülespidamise suhtes ja sellepärast peaks ka need abielud, mis praegu wäljaspool sea-

dust seisawad, registreeritud saama ja nendest abieludest sündinud lapsed peaks ka seaduslikult maksvate määruste järele registreeritud olema. Suurem wiga käesolewas seaduses tuleb sellest, et meie ilma pikema järeлкаalumisetä truud püüame olla kirikute poolt kaitstud abieludele. Peale selle on selles seaduses weel teisi puudusi. Näituseks ei ole selles seaduses mitte sunduslikeks tehtud, et abiellu wõiwad astuda ainult need inimesed, kes ilmtingimata selleks õigustatud on — terwed. Siin on ette nähtud juhtumised, millal abielu wõib lahutada, — haiguste puhul. Seadusele on isegi juurde lisatud nimekiri haiguste üle, mis abielulahutamise põhjuseks wõiwad olla — kui täielik see nimekiri on, selle eest wastutada ei wõi. (W. Linnamägi (kristl.): Kus on siis isiklik wabadus?) Teie räägite, härra Linnamägi, seal isiklisest wabadusest, kus seda tarwis ei ole. Kui aga isikuwabadusest ühiskonna kasu mõttes rääkida, siis ütlete teie, et seda tarwis ei ole. Seaduses peaks ette nähtud olema, et inimesed, kes abiellu tahawad astuda, oma terwislike seisukorra üle arstitunnistuse peawad ette näitama. Ühiskond on ometi sellest huwitatud, et inimkond terweneks, et wõimalikult vähem oleks neid, kes haiguse all kannatawad, ja et meil vähem oleks sarnaseid asutusi ülewal pidada, nagu Seewald. Ühiskond on huwitatud kõigest sellest, et oleks vähem alkoholikerisid, kes oma kires parandamatud, ja et inimsugu waimliselt, kultuuriliselt ning kehaliselt terwe oleks. Ameerikas on sunduslikeks tehtud kõigi abieluastujate kohta, et nad peawad esitama arstitunnistuse. Kui Eesti abieluseaduses seda mitte ei taheta sunduslikeks teha, siis ei ole siin mitte tegemist lugupidamisega isikuwabaduse wastu, waid siin on tegemist jälle mõningate eelarwamistega, mis meile mitte kasuks, waid kahjuks on. See on siis selle seaduse teine suurem puudus.

Wäga huwitaw oli mul hiljuti kuulda ühe arsti arwamist, kes ütles, et meil Euroopas sellepärast nii palju närwilisi ja nõrku on, et meie ei ole piiranud hullude, — see on niisuguste inimeste, kellel hullumeelsuse poole kalduwust on, — sugu edasikandmist. Tema püüdis seda tõendada arwustiku abil. (M. Martna (sd.): Kuhu jääb nende isikute wabadus?) Meie wõime neile anda teatawa wabaduse, kuid sel kujul, et ta mitte ühiskonnale häwitaw ei oleks. Mina ei jaga

isiklikult mitte selle arsti arwamist ja ei tea ka öelda, kui palju tema seisukoht põhjendatud on, kuid igatahes peaksime eelarwamisteta inimesed olema ja ratsionalistidena kindlasti piirama nende inimeste abielluastumist, kes oma terwise poolest selleks õigustatud ei ole, peaksime maksma panema sellekohased normid. Meie peaksime siin arstiteadlaste arwamistele põhjendama ja see rahuldaks ka wist minu parteiseltsimeest Mihkei Martna't, kes ütleb, et meie ka nende inimestele teatawa wabaduse peame andma.

Siis tahaks ma teile wiimase suurema puudusena nimetada üht asjaolu, mida teie jälle seadusesse olete wõtnud. Nimelt ei ole seaduses tingitawad ehk ajutised abielud ette nähtud. Kui teie lubate astuda abiellu 16-aastaselt naisterahwal ja 18-aastaselt meesterahwal, siis olete teie kaudis riskant sammu astunud. Kui nii noored inimesed abiellu astuwad, siis ei tarwitse nad weel mitte teadlikud olla oma sammu kohta ja juba seda silmas pidades peaks teie lubama abielude kergelt lahutamist. Teie peaksite isegi rohkem tegema, peaksite enne lõpulikku abielu registreerimist, enne lõpulikku abielu dokumendi väljaandmist katseabiellu sisse seadma. See oleks täiesti mõeldaw instituit ja hoiaks ära nii mõnedki õnnetud abielud. (M. Martna (sd.): Kui pikk see peaks olema?) Mina ei taha selles asjas auwäärt seltsimehega waidlusse astuda, ei taha Teiega üksikasjade arutamisele asuda, waid kui meie kumbki selles asjas ühisel arwamisel oleks, wõiksime kergesti nende seaduse normide kohta ühisele arwamisele jõuda. Aga ma arwan, et selles kogus ei leidu mitte kolme mõtteosalist minule selles asjas ja sellepärast ei kawatse mina ka teisel ja kolmandal lugemisel mingisuguste paranduste ega ettepanekutega esineda. Ma lugesin ainult oma kohuseks käesolewa seaduseelnõu esimese lugemise puhul awaldada oma isiklisi arwamisi. Ma tahtsin kinni naelutada seda tõeolu, et käesolewa seaduse autorid ei ole asunud seaduse väljatöötamisele eelarwamistest wabade inimestena, waid et nemad on kandnud oma mõtlemise aparadi küljes tinaaaluna neid eelarwamisi, mis põlwenewad minewikust ja mis peasjalikult toetust leiawad walitsewa kiriku poolt. Kui oleks mingit lootust olnud mõeldawate paranduste läbiwiimiseks, siis oleksin ma teisel lugemisel ka kahtlemata ettepanekutega esinenud. Kuid erajutuajamisel

praeguse seaduse autoritega ja ka teise, paralleel seaduseelnõu omadega — nimelt sai teine abieluseaduse eelnõu sisse antud naisterahwaste poolt — selgus, et ka selle eelnõu autorid olid kõigis kolmes waatepunktis samasugusel arwamisel, kui seda kirik. Nähtawasti ei ole meie ühiskond isikuwabanduse ja isiku enesemääramise küsimustes weel sellele kõrgusele jõudnud, et tema suudaks senni walitsetud abieluwormide eitamisele asuda. Tegelikult pätustab ta püha ja ainuõigulise abielu wastu küll, kuid awalikult ei julge meie ühiskond mitte rewolutsiooni abielus ette wõtta ja sellega on seletaw, et meie abieluseadus umbes samasugune tuleb, kui ta oli maksew Wene ajal. Ühes sellega on ka kõik need, kes abieluküsimustes sootu teisel seisukohal püsiwad, kui ametlik arwamine selles asjas, tegewusetusele mõistetud. Nemed wõiwad ainult oma ilmawaadet esitada olgu kirjanduses, wõi awalikkudel ülesastumistel, aga seadusandluses ei suudad nad midagi toime saata.

Seda nõrkust konstaterides, et meie weel mitte ei suuda wõitlusesse astuda makswate eelarwamistega ja nende kaotamiseks mõjukalt esineda, seda kurba tõeolu konstaterides lahkun kõnetoolilt ja ei mõtle teisel lugemisel mingisuguseid parandusi teha. Abieluseaduse käsitamisel kõigil lugemistel hääletan aga tema wastu.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud rahwasaadikud! Kui asjad nii kerged on, et nad udusse ähwardawad ära aurada, kui neil mitte ei ole traditsioone, ega minewiku mälestuste tinapommi küljes, siis ei maksa nende juures palju waielda: nad õhkuwad iseenesest ära. Selles mõttes arwan mina, et rkl. Ast'i pikad ja udused seletused abielu ja kõiksugu isikliste wabaduste kohta mitte nii palju ei kaalu, et nende pärast tõsiselt waidlema hakata.

Aga ometi on nendes ja ka teiste eelkõnelejate seletustes niipaljudgi, mis õieti kokku käib selle õhkkonna eneseawaldamistega, milles meie liigume. Ma pean üttelema, et õige moodsaks on läinud meie wabas Eestis kõike, mis abielu puhtuse ja pühaduse kohta käib, wälja naerda ja selle üle pilgata. Noored ja wanad on juba nii kaugel, ma ütlen, eriti Tallinnas, et arwatakse seda nagu mõneks salongi tarwiduseks. (M. Martna (sd.): kohalt: Tartus lõhnab ka!) Jah, ma pean üttelema, et seal on seda õhkkonda

siiski wähem, sellepärast et mitmesugused ühiskondlised alused selleks sealsel õhkkonnal puuduwad. Kui meie siin niisuguseid mõtteawaldusi arwustamata pealt kuulame, siis wõidakse wäljaspool arwata, et ju see kõrge kogu seda suurelt osalt heaks kiidab. Aga ma pean tähendama, et meie enam kui tarwis oleks... wastupidiselt seisukohalt.

Siin kõneldakse abielu — ma ei ütle: mõnitamiseks — waid alandamiseks' sellest, nagu oleks abielu õieti üheks lubamata nähtuseks isikuwabanduse kitsendamise suhtes sellepärast, et ei lubata igal minutil abiellu heita, ei lubata igal minutil lahku minna. Siin kõneldakse isegi paljunaistepidamisest, nagu isiklik wabadus seda nõuab. Ja seda kõnelewad sotsialistid. Kas ta on sotsialist wõi kirjanik, kunas tal kirjanduslikkus wõi sotsialistlikkus külge on riputatud, seda mina ei tea. Kuulake, mis siin jutustatakse. Siin kõneldakse täielikust anarhismist. Aga minu arust on ometi anarhism ja sotsialism wäga wähe üksteisele sõbralikud ka sellel alal ja kui meie lähemalt waatame, siis peame meie tunnistama, et abielu on üks sotsiaal instituut, see on tema ülem tähendus. Inimesi wõidakse ju ka sigitada ilma selle instituudita, aga inimlik ühiskond, kultuur, riik ja inimkond ei saa mitte areneda ilma abielu sotsiaalse instituudita — abieluta. Esimeseks nõudmiseks on siis abielus, et tema mitte ühiskonna ja inimkonna põhimõtetele wastu ei käiks, waid nende rahuldamise poole sihitud oleks. Isiklik moment abielus ei saa mitte kaduda nii kaua kui on ülepea inimese isiku kultuuri ja enesearmastust olemas. Abielu aga üksik ilma isikuwabanduse seisukohalt hindamata tähendaks maha salata inimlikku edenemise wõimalust. Isik üksik ei suuda mitte areneda kultuuri inimsuse mõttes ja seal on siis just abielu kui sotsiaal instituut, kelle arendamise wõimaldamiseks tema kindlaks aluseks. Kui meie tahame abielust aru saada, siis peame tema sotsiaalse tähenduse juures peatama ja seal ei saa meie mitte teisiti, kui peab tunnistama, et inimene kõige oma isiklikkuse ja individualismiga ei saa mitte ennast maksma panna hoolimata ja inimkonna ning ühiskonna elunõuete peale waatamata, waid ta peab oma isiklikud tungid ja tahtmised kokkukõllasse wiima ühiskonna elunõuetelega. Seal on siis küsitaw, kas see on siis õieti lubataw, et üksik isik oma silmapilksete tujude ja tahete järele sõlmib sotsiaalsete

kohustuste walemeid, purustab ja lõhub neid nagu temale pähe tuleb. Kas ei tule kõigepealt küsida, kuidas mõjub see tagasi ühiskonna, rahwa, riigi ja terve inimkonna saatuse peale. See on tühi arwamine, nagu oleks kirik siin mingisuguse kultuuri waenulikkuse tagajärjel püüdnud isikut painutada tema isiklikkude ihade ja tujude awaldamiseks, waid siin on kirik olnud just suurelt osalt ühiskonna tegurina mõjumas. Ja teie arwate, et need kirjanikud, kes mõnitawad kõike seda, mis on ühiskond, mis on riiklus, et need kuidagi wõiks midagi muud.

Lugege oma „Zirkusmensch“, kus kirjutatakse ja kõneldakse „Muttermann'ist“, kes on ainult sigitamise jaoks määratud, kes on naised, kellega lepingud tehtud, kes riigiteenistuses ainult sünnitawad; kuidas iseäralised asutused selle jaoks on ja kõik muu niisuguste inimeste juures kõrwale jäetud. See ei ole muud midagi kui abielu mõtte ja ühiskondlikkuse tähenduse mõnitamine. Need üliisikuse awaldajad on samasuguse eraalgatuse poolehoidjad, nagu rkl. Ast oma sotsialismusest hoolimata siin sotsiaalelu tähtsamates küsimustes. Aga waadake nüüd tagasi wanemate kultuuririikide peale, nimelt ühe Ida riigi peale, — ma ei nimeta mitte nime — ühe Ida riigi diplomaatiline esitaja kõneles Tallinnas sellest, kuidas neil on abielu wahekord laste ja wanemate wahel wälja kujunenud. Temalt küsiti, kuidas siis abielluastumisega neil lugu on? Ta wastas „meil waliwad wanemad abielu“; no, aga kas see siis mõeldaw on, kuidas teie siis sellega lepite? „Meil teawad wanemad paremini, kui meie mis õige ja hea on.“ Meie inimesed naerawad selle üle rohkem wahest kui rkl. Ast, aga 400 miljoni hiinlasi, 70 miljoni jaapanlasi ja 380 miljoni indulast ja kogu suurem Aasia see ütleb, et isik ükski ei ole mitte nii tähtis, kui ühiskond. (J. Piiskar (is.): Kas härra Tõnisson alati hiinlasi eeskujuks wõtab?) No, Teil ei maksaks sest asjast nii palju rääkida, sest Teie kõmiseswad sõnad ei ole ulatanud sinna maale ja kahtlane, kas neil lõhnagi on sellest. Teid taltsutatakse wast Teie ülbuses, et Teie ei tihkaks mitte ühte puhku ette tulla siin nii terawalt! (Üldine naer.) Aga see Euroopa isikukultuur, mille hüpnoosi all meie suurelt osalt seisame ja iseäranis meie woorus on wõrdlemisi wäga noor. Euroopa isikliku individualistliku kultuuri ajalugu on nii lühike, et tema kultuur

inimkonna ajaloos ainult üheks wäikeseks ajajärguks wõi perioodiks on; ja kui meil siin nii palju isikuprobleemid on, siis on see kõige pealt tõenduseks meie, mitte ainult Eesti, waid üld Euroopa kultuuri nooruslikkusest.

Sotsiaal-probleemid ei ole mitte nii pealiskaudsed, nagu neid meil tehakse, nemad ei ole mitte nii ühekülgsed ja nemad ei surma mitte nii terawasti isikut, nagu meil seda arwatakse. On tarwilik kokkukõla ühiskonna ja isiku wahel leida, mitte ainult ainelisel, majanduslisel alal, waid ka isiklikus, perekonna, ühiskonna elus. Ja seal näeme, et liialdatud isikluse wõi individualismi on wõitnud wanemad kultuurrahwad just Aasias ammuagi ära. Ma wõin teile just öelda, kuidas teie ka Aasia peale waatate, aga aasialase Tagore sõna jääb tõeks, et Lääne ilm on saanud wäga palju Idast, kõik suuremad probleemid on kauakestwat lahendust leidnud just seal. Ja meie wõime sellepärast siin öelda, et liialdatud isiklus wõi individualism abielualal on ainult wäikene kirgede mäng, arenewa Euroopa ühiskonna ja kultuuri keerus.

Teie kõnelete siin, et hirmus tagurline on see abieluseadus. Aga mis teie ütlete selle kohta, kui teie kuulete, et see abieluseadus just Daani abieluseaduse eeskujul ja põhimõtetel on walmistatud. Aga Daanis, kui teie tunneks Daani elu, wõiksite teie näha, et just seal niipalju lahutatud naised ja mehed liigub, nagu kogu Euroopas kokku ei ole. Waadake, nõnda on see lugu seal. Ja teie wõite öelda, et kui teie kuskil tahate tõesti, nii öelda, wabameelset abieluseadust leida, siis minge ja wõtke eeskujuga Daanist. Nüüd selle Daani eeskujul walmistatud abieluseaduse wastu kõneldakse siin, see olewat hirmus tagurline seadus. Minu meelest on need arwustajad ilma arwustusest. Siin kõneldakse ilma tõsise kohusetundeta ja tehakse sõnu ilma neid kaalumata. Kui meie tõesti läheme Daani eeskujuga järele, siis peame meie silmas pidama, et Daani ja meie wahel iseäranis rahwa ja kultuuri poolest on suur waheline. Daani rahwa kultuur on oma põhjamaa rahwaülikoolidega Euroopas läbistikkude esimesel järjel. Rootsi rahwa haridus on wanem, aga õieti oma tiheduse poolest praegusel ajal mitte kõrgel. Peale selle on Daani elu suurlinna, Kopenhaageni mõjul palju rohkem linnastatud, kui see meil weel õnneks on. Mis seal loomulik, kõlab meil otsekui liialdus. Kui meie ta-

haks kõike seda siia istutada, mis seal mõistetaw on, seal on inimesed mitmest tulest juba läbi käinud, mis meil põletatakse, ja sellepärast oleks andeksandmata, kui meil huupi ikka kitsendamata isikuwabaduse hüüdsõna kihutusel ikka võimalikult äärmised tähised katsutakse kätte saada, ka abielulahutamise mõttes. Meil peab sotsiaalne kohusetunne rohkem juurduma, perekondades ja ühiskonnas, et meil aru hakatakse saama, mis tähendab see kogu inimeste kui ka kogu rahwa saatuse kohta, kui abielu uisapäisa sõlmatakse, uisapäisa lõhki käristatakse ja purustatakse. Kui siin õigus antakse abielu lahutada, kui mõlemad abikaasad seda ühiselt ja wankumata nõuawad, noh siis ma tahaks teada, mis teie siis weel tahate? Kas ei jõua seda kolme kuud oodata, mis abielu lahutamiseks tarwis on, mille jooksul järele peab mõtlema, kas abielust lahutamise tahtmine wankumata on? Kui seda ka weel wähe on, milles jäte siis teie, nagu siin wähele hüüti, kuke-abielu seadustest maha? (N a e r.)

Kõneldakse mitmenaisepidamisest nagu iseenesest mõistetawast asjast. Kaks inimest lähewad registraatori juurde, ütlewad, meie läheme koost ära ja siis on iseenesest mõistetaw, et ta wõtab omale kohe selle järele teise, kolmanda. Aga kui nüüd mitmenaisepidamise õpetaja dr. Wilms'iga seal eesotsas, kes tahab suuri tarkusi kuulutada, mis aga wäga wanad näiwad olewat, waatate järele, mis ütlewad naised seal paljunaisepidajate maal. Seal on nõnda, lugege Türgi naisterahwaste kirjeldusi, lugege Prantsuse uuemat kirjandust, siis leiate, missugune protest kajab Türgi kultuuri naisterahwaste elust, kuidas nad protesteeriwad makswate kommete wastu. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : S e a l o n s e e a s i j u b a p a r a n e n u d !) Türgi rewolutsiooniga käristasid Türgi naised oma näokatted maha ja sest saadik on seal just sinna poole sihitud, et paljunaistepidamise instituut kaotada, mis ikkagi oli rikaste päralt. Just proletaarlased peaksid leidma seda instituuti kõige enam iseenestega wastolus seiswat. Üks sotsiaal õpetaja seletab, et see instituut oleks kõigesuuremaks pilkeks sotsiaalse üheõigusluse wastu.

Kui meie nüüd õieti tahaksime oma abielulahutuse asju korraldada, siis wõiksime mõnda praeguse seisukorra wananenud määrust kõrvaldada ja selleks jätkuks praeguse eelnõu piirides kawatsetud muu-

datustest küllalt. Rohkem wabadust nõuda tähendaks täielikku anarhiat sugulusse külwata ja maha kiskuda abielu, kui sotsiaalse elu, alusmüüri, mille eest hoolitsemine ja kindlustamine on iga rahwa ja riigi pea eluküsimus. Käesolewa eelnõu kokkuseadmisel on eeskujuks wõetud Daani abieluseadust. Daani seaduse järele on kerge abielu lahutada. Selle kerguse tõttu on aga niipalju abielusid lahutatud ja lapsi ilma ülespidajateta ja kaswatajateta jäänud, et seal sotsiaalne wiletsus ennast riigile tugewasti tunda on annud. Kui meil samasugust wabadust nõutakse ja samalaadilist wiletsust teatakse külwata, siis peaksid meie uuendajad seda wiletsust kõige pealt silmas pidama ja järeldusi tegema. Seda sotsiaalselt wiletsust meie lubada ei tohi.

Meie romantistid eksploateeriwad armastust ja kirgesid. Neil ei ole kõlblikku wastutustunnet oma töö tagajärgede pärast ja neil ei ole muud eesmärki, kui katsuda kõigi abinõudega lugejaid püüda. Kui neil oleks tõesti rohkem kõlbluse ja sotsiaalse kohuse tunnet, siis ei esineks nemad rahwatõu edasikandmise ja elujõulisemaks muutmise küsimuste kohta niisuguse pilke ja mõnitustega, nagu oleks see mõni loomade tõuparandamise küsimus. Seda küsimust peaksid aga rahwa tähtsamad waimujõud tõsiselt wõtma ja mitte halwaks pidama. Teiste kultuurirahwaste juures wõtab rahwa tõuparanduse õpetuse põhimõte ikka hoogu. Rootsi ja Prantsuse teadlased on põhjalikka töid sellel alal awaldanud ja meie näeme, et tõuterwenemise põhimõtted kultuurirahwaste hulgas laialisemat poolehoidu on wõtnud. Sellest tööst peetakse suurt lugu Lääne teaduseilmas ja waadake seal, mis kõneleb üle 2000 perekonna loost kokkuwõetud materjaal selle kohta, kuidas tõug halweneb, kuidas Euroopa rahwaste tõujõud kahaneb, mitte ainult sigiwuse vähemuse, waid kultuuriwõime poolest, kuidas tõu halwenemine wiib kogu Euroopa hädaohtu ja kuidas meil paratamata kustuwad rahwad, kui nemad oma tõu terwise eest ei hoolitse. Isegi sarnaseid asjaolusid rõhutab tema, mida muidu hästi tähele ei panda. Näituseks, kui suur ulatus on sellel, kui rahwa sigiwus wõi tema produktiwiiteet kahaneb, kui meelde tuletada, et 19. aastasaja algul elas praeguse Saksamaa piirides 20. miljoni inimest ja Prantsusmaa oli esimene rahwaarwu poolest Euroopas, aga 19. aastasaja lõpul oli sakslasi selsamal pinnal

üle 60 miljoni, prantslasi aga, uuesti wõidetud Elsass-Lotrigen kaasa arvatud, mitte üle neljakümne miljoni. Siin on tõesti põhjendatud, kui öeldakse, et läheb see progress edasi, siis on juba enne ühte aastasada saksiasi wiis korda rohkem kui prantslasi. Ja kui ütleme, et üks rahwas signeb 3,3%, teine aga 3,4%, tähendab ainult $\frac{1}{10}$ % rohkem, siis teeb see wahe 775 aasta jooksul niipalju wälja, et üks rahwas on teisest poole suurem. Kui nüüd meil tahetakse teha soo edasikandmine, abieluasi, noorsoo eest hoolitsemine üksiku isiku mõnu- ja lõbuasjaks ja kaob sellest ära sotsiaal kohustuse tunne, mis teie arwate, kuidas siis asi kujuneks, kas seal ei tuleks siis abielluastumisel iseäranis selle peale mõelda, et abielu tõuterwise ja soo edasikandmise teenistuses seisab ja sellepärast tema peab tõsiselt wastama nendele kõrgetele ülesannetele. Seal ei ole wahest mitte ainult arstlik järeelwaatus tarwilik, kas abielluastujad ka terwed on, waid seal tuleks tõesti abielluastumisel arwesse wõtta, et abielul muu hulgas just soo edasikandmine ülesandeks on, terwe soo, terwe tõu edasikandmine. Kuidas nüüd sellele tähtsamale nõudmisele rahuldumist muretseda, misuguseid kitsendusi ja nõudmisi üles seada abielluastujate terwise poolest, sellest ei taha mina siin pikemalt kõneleada, sellest wõidakse rääkida siis, kui wastawad paragrahwid seaduseelnõus arutusele tulewad. Põhimõttelikult oleks minu soow küll rahwa tõu terwise tulewiku pärast, et meie abielu eelduste maksmapanemisel tarbekorral ka sügawaid kitsendusi läbi wiime selleks, et abielu ei saaks tõu halwenemise allikaks. Kas neid eeldusi kerge wõi üldse wõimalik on luua, seda peab üksikasjaline kaalumise otsustama. Ka siin näeme meie aga, et abielu seisab sotsiaalse mõtte, ühiskonna ja rahwulise aate teenistuses ja tema peale tuleb tõsisemalt waadata, kui elumaitsjad seda teewad, kes isikliku kultuuri uimastuses aina ikka radikaalsete nõuetega esinewad.

(Sekretääri kohale asub sekretäär A. Tupits).

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud rahwaesitajad! Mul oli tõepoolest kindel nõu selle eelnõu juures mitte rääkida, aga lugupeetud rahwaesitajate kõned olid nüüd niiwõrd huwitawad, et nad ka mind kaasa kiskusid ja sunniwad ainult paar ääremärkust tegema. Härra Ast tõi oma pikas kõnes seda ette, et abielu üks wäga raske inimeste wabaduse kitsendamise

on, et ta kui telliskiwiwirn wõi tinapomm inimeste jalgadel ripub ja süüdistas siin muidugi usku selles. Lugupeetud rahwaesitajad, siin juures ei ole usk küll kõige wähematki süüdi. Ma ei usu mitte, et kõik üldise komisjoni liikmed niiwõrd usklikud on, et nemad sellepärast kõik paragrahwid kirikuseaduselt üle wõtsid ja õieti ainult üheainsama juurde panid, waid see on tunnistuseks, et meie praegune seltskond ja ka rahwaesitus ikka teisiti leppida ei saa, waid peab waatama abielu peale, kui lepingu peale, mis aastate läbi kestma peab kunni surmani. Waatab aga ühiskond, seltskond, abielu peale niimoodi, et ta on leping mõne aasta peale, nagu seda teeb mõni riigimaadeülem riigirentnikuga, siis peab meil küll teine õhkkond ja ühiskond olema. Praeguses ühiskonnas elades on see seadus täiesti loomulik. Kui nüüd härra Ast siin ette tõi suurt kirjanikku Ibsen'i, kes seda küsimust ja neid probleeme käsitanud on, siis pean tunnistama, et need kirjatööd minu peale niihästi neid lugedes, kui ka näitelawal suurt mõju on awaldanud. Ma olen osa wõtnud abieluprotsessidest ja ma olen oma silmaga näinud neid kuristikka, mis meie eestlaste eneste keskel olemas on ja ma wõin öelda, et need kuristikud olemas on, mida ma tahaks, et härra Ast ka neid näha saaks, siis ei oleks tema ühekülgne. Kui seaduse mõiste, mis maksma pannakse, on see, niihästi ühe kui teise poole piiramata isikuwabadusi abielus maksma panna, siis sünniks see wabadus tingimata teise kulul. Uus paragrahw, mis juurde wõetud, käib nii, et abielu wõib lahutada waba kokkuleppe teel. Seda ei tuntud enne mitte, kuid austatud rahwasaadikud, mina ütlen teile, kui see maksma pannakse täitsa ilma kitsendamata, siis ei ole seal waba kokkulepet sugugi. See waba kokkuleppe sünnib tõesti abielu lahutamise praktika juures siis nii, et tugewam pool — mees — sunnib ikka nõrgemat poolt alla andma. $\frac{2}{3}$ protsesside juures on asi niiwõrd kujunenud, et naine ütleb, ma ei saa teisiti, ma pean seda tegema, sest ma olen sunnitud ütleva, et ma lahutusega nõus olen, ma ei teeks seda tõepoolest mitte. Lapsi kaswatades ja koolitades ennem närtsib ta, wananeb, sest et tema elu raske on, kuna mehel piiramata wabadus on olnud ja ta wõib igal ajal naist sundida lahutuseks kokkulepet andma.

Kuidas neid inimesi lahutada, kes ei sünni enam kokku, kel midagi ühist ei ole ja kes enam päewagi läbi ei saa ilma tüli-

ta, ilma lärmita, ja neile wõimalusi näidata, neile wabadust anda, see on selle seaduse kohus. Peab silmas pidama seda, et waba kokkuleppe teel iga kolmanda protsessi juures kindlasti mehele ikka õigustatakse naisest ennast lahutada. Seal peaks vähemalt olema seaduses antud aeg mõlemale mõtlemiseks. Lugupeetud rahwasaadikud! Ükski kohtuprotsess ei ole mitte nii raske, nii intensiivne, kui abieluprotsess ja ühtegi protsessi ei wõeta nii sagedasti uisapäisa ette iga wäiksema tüli juures, kui lahutusprotsessi. Nii tuli mees lahutamisele ja kui tema käest küsiti põhjust, siis wastas ta lihtsalt, et tundmused on ära jahtunud; see oli ainukene põhjus. 3 päewa pärast tuli ta tagasi ja ütles, ma ei mõtlegi ennast lahutada lasta. Nii on abieluseadus üks raskematest ja keerulisematest seadustest ja nii oleks, minu arwates, tarwilik, et selle paragrahwi juures peaks aeg ette määratud olema, et nad wõiksid seda waba kokkulepet muuta, muidu ei ole see waba, waid nõrgemale poolele sunduslik. Härra Ast'ile soowitaks ma kõiki neid kuristikka näha, kuhu need lahutatud, mahajäetud naised lastega on lükatud ja kui ta tööpoolest neid kuristikka näeks, kuhu need inimesed on sattunud, siis, ma arwan, et ta mitte nii ühe külgnel ei oleks.

Härra Ast arwas, et riik seda mitte parandada ei saaks. Ma arwan, et see riigi püham ülesanne on siin seadusi ja määrusi wälja anda, sest ta kaitseb sellega just oma riigi kodanikkude kodu, kaitseb nende perekondi, ja riik ei wõta enda peale küll seda wastutust, et ükskord tulew põlw, lapsed, mitte ära ei neaks, mis wanemad nende halwa käekäigu heaks on teinud. Kindlasti oleks meil ka abieluseaduse juures tarwilik läbi wiia, et meil ka arstitunnistusi nõutaks. Ma tean, Saksamaal on perekonnad, kes on töötuse annud, et nad kunagi ei lase oma tütreid abiellu astuda enne kui teinepool arsti käest tunnistuse toob, et ta täiesti terve on. Seda nõuawad isegi lihtsad inimesed ja wõib olla, et see Saksa rahwale kohati õnneks on oma rahiwa tulewiku pärast.

Siin tõi härra Ast weel ühe wäite ette, et proowiabielu tuleks sisse seada. Lugupeetud rahwasaadikud! Ega see midagi uudist ei ole. Ühe Aafrika neegrite suguharu juures on see pruugiks, et abiellu astujad kolmeks kunni kuueks päewaks kahekesi kinni pannakse. Neid sõõdetakse kõigeparemate toitudega ja kui nad nüüd

kolm ehk kuus päewa hästi läbi saawad, siis wõiwad nad abiellu astuda. Kuid mulle tuleb ette, et ma lugesin ühest auwäärt kirjatööst, et siis noormees naise maha jätab ja ei taha teda enam wõtta. Kui niisugust abielu tahetakse sisse seada, siis ei ole see mitte abielu. Ja härra Ast peaks ikkagi sellest mõttest wälja minema, et perekonna õigused oleks kaitstud ja tulewane põlw, kes sellest perekonnast wälja kaswab, mida meie oma seadusega loome, et see meid tänaks selle eest, aga mitte ei wannuks.

M. Martna (sd.): Ma palusin sõna, et mõnelt poolt ettetoodud arwamisi, nagu oleks minu rühmaseltsimees Ast selles küsimuses seletusi sotsiaaldemokraatia seisukohast annud, tagasi lükata. Seltsimees Ast ütles selgesti, et need tema isiklised arwamised on. Ma tahaksin siin mõne küsimuse juures peatada. Kui seltsimees Ast siin isiklikku wabadust toonitas, siis on nagu teada sotsiaaldemokraatlik waade ja soow, et wabadus eriti ka abielu lahutamise asjus wõimalikult kaugele peaks ulatama. Sotsiaaldemokraadid otsustawad ja waatawad ka selle asja peale Marksist ülesseatud põhimõtetest wälja minnes, nimelt et „das Sein bestimmt Bewusstsein und nicht umgekehrt“ — see on olemine, elamise tingimised määravad teadwuse, mõtlemise wiisi, arusaamise jne. aga mitte ümberpöördult. Seltsimehe Ast'i kõnet kuuldes oleks aga ümberpöördult arwata wõinud, nagu oleks ainult wabaduse puudus süüdi, et abielud mitte kõik õnnelikud ei ole ja et abielus nii palju tragöödiad näha on.

Mina olen seltsimees Ast'iga täitsa ühes arwamises, et liialeatud abielulahutamise raskendamine asjaolusid ei paranda ja et kiriku mõju all kujunenud endine abieluseadus enam ajakohane ei ole. See ei ole ka meie äratundmine, waid seda nõutakse terwes ilmas, kus just kõige suurem tagurlus mõjul ei ole. Kuid teatava seadusliku korralduse tunnistame ka meie tarwilikuks. riik, ühiskond ei wõi abielu mitte täielikult wabaks, see on abieluliste eneste asjaks jätta. Abielu täiesti wabaks jättes kujuneks asi umbes nõnda nõrgema poole kahjuks, nagu „jõudude waba wõistlus“, nõndanimetatud majandusline liberalism tööliste ja ettewõtjate wahel tööliste kahjuks arenes, kunni nõndanimetatud tööliste kaitse seadused üldiselt tarwilikuks tunnistati.

Kahjuks elame meie alles teatawas ühiskonnas, mis mitte weel sotsialistline

ühiskond ei ole ja kui meie abielu ajaloo peale vaatame, siis leiame, et see niisama palju muudatusi läbi on teinud, kui ühiskondline edenemine üldse. Nõnda nõuab siis ka praegune kodanline ühiskond sedasama. Seltsimees Ast oleks pidanud rohkem Morgani ja vähem Ibseni uurima, võib olla, oleks ta siis mõne oma seletusega ettevaatlikum olnud. On ajajärke olnud, kus naine „peremees“ oli, praegusel ajal on mees abielu pea, aga nii palju kui mina tean, ei ole ühtegi ühiskonda olnud, kus viimane enesele õigust poleks võtnud ka seda asja korraldada. Et seltsimees Ast nii väga kirikut toonitas, see on ka üks ajalooline nähtus, — kirikul on siin oma mõju olnud, aga praegusel ajal ja viimasel ajal on kirik selles asjas enam-vähem riiklik aparaat olnud.

Riik andis kirikule õiguse, et tema abielu sõlmiks. Riigile ja ühiskonnale peab tingimata selle õiguse jätma ja ma arwan, meie rühm on selle poolt, et seadus seda asja korraldada püüab. Kui seadus seda mitte ei teeks, siis tekiks niisugune seisukord, nagu rkl. Lattik siin tähendas, et nõrgema poole õigus ja vabadus mitte kaitstud ei oleks. Ühiskond on kahtlemata sellest huwitatud, et näituseks eriti laste õigus ja laste seisukord kaitstud oleks. Rkl. Tõnisson tähendas siin väga õieti, et Daanimaal, kui isa näidata võib, et tal teine perekond on ja tema terve hool ja waew selle perekonna ülewalpidamiseks ära läheb, ei saa esimese naise laste hoolendamist tema peale panna. Siis langeb see kohustus kogukonna kanda. Ka mina sooviks seda, et laste ja tulewa põlve kasvatamine riigi asi oleks. Siis oleks see kindlam. Niisugusel seisukorral võiks siis täiesti wabaabielu olla ja algusest lõpuni minupärast ainult abielu „proowi-aasta“, siis oleks niisugune lugu, nagu keegi filosoofia professor ütles: „Die Liebe ist die List der Natur“ — armastus on looduse kawalus. See kawal loodus „proowiks“ hommikust õhtuni ja, ma arwan, et see rahwaarwu kaswamisele mitte kahjulik ei oleks. Aga, nagu ma ütlesin, praeguses seltskonnas meie veel nii kaugel ei ole, ja sellepärast arwan mina, et Riigikogu enamus ja ka meie rühm wististi määruste poolt olema saab, see on, et riik siin omale õiguse wõtab ja jätab, selles asjas sõna kaasa rääkida. Mina isiklikult saan ka nende paragrahwide poolt hääletama, mis abielulahutamist võimalikult kergendawad, selle juures aga mittehuwitatud isikute õigusi

tähele panemata jättes. Ma saan sellest väga hästi aru, mis isiklik wabadus siin tähendab, aga abielu juures on kahe isikuga, see on kahe inimese, sagedasti mitme inimese huwidega tegemist. Võib ju olla, et üks pool väga ära minna ja teist meest ehk naist wõtta tahab, aga teise poole wabadus võib seal juures kitsendatud olla. Kui ma siin nõnda öelda tohin, siis on mehel sagedasti wõimalus 5—6 korda 18-aastase neiuga abielu astuda, aga kui selle mehe esimene naine 30-aastaseks on saanud ja tal lapsed on, siis on sellel naisel waewalt wõimalus uut noort meest leida. Ühiskonnal ei jää siin muud järele, kui ta peab nõrgema poole õigusi kaitsma. Isegi peab tal see õigus olema, et ta inimest ennast iseenese wastu kaitseb. Kui keegi tahab enesel näituseks uulitsal elu wõtta, siis on politseil täieline õigus seda takistada.

Mina ei kõnele siin mitte rühma nimel, see asi pole meie rühma juures sedawõrd läbikaalumist leidnud, et ma rühma nimel mingisugust seisukohta awaldada wõiksin: mis ma siin awaldan, on minu isiklik sotsiaaldemokraadi arusaamine selles asjas.

K. Ast (sd.): Mina ei ole sugugi sarnast arwamist awaldanud, et seadus ei peaks abieludega tegemist tegema, ma arwan ainult seda, et seadus peaks rohkem abielu tagajärgedega tegemist tegema kui abielu endaga. Sarnast wäidet pole mina mitte wäljendanud, nagu poleks seadusel üldse ega ka riigil midagi tegemist abieluga. Mina olen ka walmis tunnistama, et abielu kahtlemata sotsiaalne instituut on. Kuid väga õieti märkis siin minu parteiseltsimees Mihkel Martna, et abielu samuti on ajaloo jooksul suuri muudatusi üle elanud, nagu ühiskond ise ja ma tahaks seda juurde lisada, et need muudatused, mida abieluworm aja jooksul üle on elanud, märgiwad ikka enam ja enam isiku tahtmiseawalduse ilmsikstulemist ja isikuwabaduse kindlustamist. See ongi õieti ülesanne, mida meie peaks jälgima, mille poole meie peaksime püüdma. Neid wastolusid, mida on tekitanud ühiskond enda ja isiku wahele, tuleb lahendada ja selles terve probleem seisabki. Andes seadusi ei tohi meie mitte sanktsioneerida seda kurjust, mida on ühiskonna ja kõiksugu muude põhjuste pärast isiku kohta maksma pandud. (J. Tõnisson (rhw.): Hüüab midagi wahelle.) Mind ei imesta see asjaolu, et

härna Tõnisson suure kõnewalinguga minu ülesastumise peale wastas, see on iseene-
 sest mõistetaw, sest see on üks osa tema
 olemusest, see on üks nendest walaskala-
 selgadest, mille peal terwe tema poliitiline
 süsteem põhjeneb. Meie tunneme seda
 kõlblist kooti väga hästi ja see mind nii
 väga imestama ei panegi, sest tagurlus
 reageerib iga wärske ja uue mõtteawal-
 duse peale kõigi käepärast olewate abi-
 nõudega. See on juba teine kord kus
 härna Tõnisson esile tuleb seadusandlises
 kogus oma Hiina tarkuse ja Hiina eeskü-
 juga. Üldse on meil kõigil teada, kuidas
 uue woolu wastu eitawalt seisukohalt
 wälja astutakse, puudutagu see uus wool
 majanduslisi wõi mis tahes alasid. Tule-
 tagem meelde meie uut maareformi, see
 oli ka üks niisugune asi, mille wastu kogu
 meie konserwatiivne ühiskond üles astus
 rahwa ja tulewiku nimel. Mida meie nüüd
 näeme? Selle uue reformi teostamise
 juures, kui hästi wõi halvasti ta teostatud
 on, on üks kindel, et kui meie oleksime
 talitanud teistel radadel, näituseks jätnud
 mõisasüdamed tükeldamata kas wõi 50-ne
 tiinulistena, siis poleks meie maareformist
 mingit tulu olnud. Meie näeme kui palju
 koolisid on asunud mõisamajadesse ja kui
 paljud härrastemajad on ära kasutatud
 kultuurilisteks otstarbeteks. Mul oli Wõ-
 rumaal käes juhul näha, kuidas ühte
 mõisa põllutöökoal asutati, teise — laste-
 warjupaik, ja see kõik oli väga kena ja
 tulus. (J. Tõnisson (rhw.): kohalt:
 Ega see maareformi hulka käi!)
 Ma toon seda ainult näituseks. Kui meie
 oleksime selle arusaamise järele talitanud,
 et sarnane järsk pööre, nagu seda meie
 seadus ette nägi, head ei too, siis oleksid
 need hooned praegugi weel endiste här-
 rade käes ja meie kultuur ei oleks saanud
 neid mitte oma huwides kasutada.

On ka juba kord nii, et inimene, kes
 tahab makswas ühiskonnas ka ise midagi
 maksta, ilmtingimata peab, kui mitte süda-
 mest siis ometi wäliselt tunnistama neid
 kombeid, mis teatud ühiskonnas eesrin-
 nas on; teisiti ei tohi mitte talitada. Nii
 on ka perekonnaasjus oma kindel tradit-
 sioon ja püsiwad waated maksmas ja
 hoidku taewas kedagi nende wastu eksi-
 mast, sest inimene, kes julgeb teistwiisi
 tegutseda, wõib kergesti ühiskonna põlg-
 tuse alla sattuda.

Härna Tõnisson, kes oma seletuse lõpul
 õieti tark tahtis olla, peatas koguni Hiinas,
 läks Hiina, kuid sealt koju enam ei saanud.
 Ta seletas, et nii ja nii suured miljonid on

Idas hiinlasi, indulasi, jaapanlasi jne.
 Wist tahtis ta sellega öelda, et neid selle-
 pärast nii palju on, et nende keskel walit-
 seb ainuabieli. Ma paneksin selle küsi-
 muse, — kas on terwes Idas ainuabieli
 walitsenud — küsimismärgi alla ja kui ta
 ka seda oleks, kas siis tõepoolest on ainu-
 abieli tagajärg see, et seal nii suured
 massid liikunata inimesi on. Toonitan
 weel kord „liikumata inimesi“, sest need
 inimesed on tõesti liikumatud. Seda
 pidage meeles ikka, kui teie Hiinast rää-
 gite. Püüdku uuestitõrganud prohwetid
 Saksamaal Euroopa kultuuri lagunemist
 kuipalju tahes wäidata ja tõeks tunnistada,
 kuid üks on kindel, et Euroopa kultuur
 ainukene on, mis inimkonda käesolewal
 ajal waimliselt toidab.

Ei ole meil wanailma rahwalt ega
 wanakultuuri maadelt oma tulewase elu
 uuendamiseks midagi laenata olnud. Meie
 oleksime wõinud ainult nende abstraktset
 mõtlemiswiisi imetleda ja rohkem mitte
 midagi. Peame tunnistama, et needsinat-
 sed wanakultuuri rahwad olid sügawalt
 mõtelnud, kuid nad pole uuematel aasta-
 sadadel midagi uut loonud ja ainult see
 väga põlatud, hukkamõistetud ja moraa-
 liliselt langenud Euroopa on edasi läinud
 ja ikka ja alati uusi teid leidnud. Kahtle-
 mata on ka abieluküsimuse tagajärjel tek-
 kinud naisliikumine, nagu meie teda praegusel
 sufrashistlisel kujul näeme, Euroopa
 saawutus, ja seda ei saa keegi salata, et
 see liikumine ei oleks inimlikule kultuurile
 positiivseid wäärtusi juurde toonud.

Ma ei taha mitte oma seletuse juures,
 mis praegu andsin, pikemalt peatada, waid
 tähendaksin ainult, et ei tule sugugi imes-
 tada, et nende wastu, kes julgewad praegust
 abieluwormi eitada, asutakse kõige
 südikamate abinõudega; see on loomulik
 ja sellest nähtusest meie niipea wõitu ei
 saa. Meie astume kõige uue wastu eita-
 walt wälja. Wõtame näituseks kunsti:
 teie näete, et kunstis on otsitud uusi teid
 ja otsitakse praegu. Ka teadus teeb seda-
 sama, kuid ka seal on oma paaawstid, kes
 mitte ei salli uusi teadlaste uurimisi. Nii
 ka abieluküsimustes; aga abieluküsimus-
 tes on ühiskond iseäranis hell.

Meie talupojamaa seisab weel ligemal
 feodaal mõistetele ja feodaal arusaamis-
 tele kui Lääne-Euroopa ühiskond. Ma ei
 tea miks härna Tõnisson ja ka minu seltsi-
 mees Martna siin eraldi nimetasid Daani-
 maad; see jäi wist ka paljudele teistele
 Riigikogu liigetele selgusetaks. Nemad

tahtsid wist öelda, et Daanis on antud uus abieluseadus sellepärast sarnasena välja, et seal tarwe niisuguse seaduse järele oli; wõi tahtsite teie seda öelda, et praegune lagunemine abielus Daani seaduse tagajärg on. Kui teie oletasite, et Daanis abielulist lagunemist märgata oli, ja selle tagajärjel niisugune seadus välja anti, nagu see on, siis on see väga targasti toimetatud, siis on wastu tulnud Daani seltskonnale. Kui teie aga teist oletate, et teie arwates selle halwa seaduse tagajärjel Daani abielus lagunemist märgata wõis, noh siis peab püsima ikkagi see, mis ma esimese oletuse puhul ütlesin, et seadus on tehtud inimestele ja et seadus peabki sarnane olema, et ta kodanikkudele wastu tuleb. Ma arwan, et ei ole suuremat wahet Daani ja meie seltskonna wahel. Meil on, wõib olla, väga palju sarnaseid abielusid, mis olid Wene ajal sunduslikult maksuwusel hoitud, ja mis püsisid mitte ainult seaduse enda poolest, waid kiriku pappide pärast, kelle alla lahutamise asjad käiwad, ning kelle poole lahutuse asjus pöörduda tuleb. See ei käi mitte härra Lattik'u kohta, tema on kõigeeskujulikum pastor Eestis. Mitte ainult seadus üksi ei surunud nende peale, waid kogu pastorkond, kogu kirik. Seda ei saa keegi salata ja olgugi, et seadus, minu arwates väga puudulik, siiski hea on juba see, et tema inimesed nende mustade kuu-bede ja igasuguste teiste kirikliste kombede moraali surwe alt wabastab. Lõpetades oma teistkordse seletuse tahan weel öelda, et mind ei imesta mitte sugugi see tuline ülesastumine paari Riigikogu liikme poolt, mis järgnes minu kõnele. See on weel üheks tunnistuseks, et asjata oleks, kui ma hakkaks II lugemise jaoks wastawaid parandusi tegema ja neid Riigikogule esitama.

A. Palwadre (sd.): Ma ei tarwita sõna mitte selleks, et sarnaste probleemide üle rääkida, mis peaks olema Eestis abielu ideaaliks, kas ühe- wõi mitmenaisepidamine. Mulle näib, et need küsimused ei ole weel nii kaugele jõudnud, et neid maksaks Riigikogus kõne alla wõtta kui seaduseelnõu aluseid. Neist wõiks mujal rääkida. Ma olen sunnitud sõna wõtma sellepärast, et minu parteiseltsimees Ast tähendas, et seadus on konserwatiivne ja isegi kirikline, mis olla seletataw sellega, et komisjon, kes seda seadust läbi waatas, oma koosseisu poolest kirikluse mõju all seisnud. Mina olin ka üldises komis-

jonis seda seadust läbi waatamas, ja isiklikult ei kawatsenud sugugi sarnaseid parandusi teha, millest räägib seltsimees Ast. Mina arwan, et neid teha ei saagi praeguse olukorra juures ja täiesti ekslik on arwata, nagu oleks see seaduseelnõu väga konserwatiivne. Mõttemõlgutused, mida kandis ette rkl. Ast, olla radikaalsed. Radikaalsust wõib olla siin teoreetilist, mina aga kui sotsiaaldemokraat, hindan radikaalsust niipalju, kuipalju seal sotsiaalseid mõtteid sees on.

Sellest seisukohast välja minnes arwan mina, et ei maksa selle seaduse juures niipalju aega wiita ja radikaalsusest kõneleda. Radikaalsust läheb teise seaduse juures tarwis, kus ära määratakse warandusline wahekorrad abielusolewate isikute wahel ja mis korraldab abielusündinud laste majanduslist seisukorda. Seal wõib olla radikaalsus, mis kannab sotsiaalseid mõtteid nõrgemate kaitseks. Käesolewal korral radikaalsusega esineda on otstarbetu. Seaduseelnõu on täiesti asetatud lepingu põhimõttele ja ei saa ka abielu instituuti teisele põhimõttele rajada, sest siin on tegemist kahe isiku tahtega. Oleks see ühe isiku eraasi, siis oleks wõinud seda teisele põhimõttele rajada. Kuid wiimasel juhtumisel peawad teistsugused, majanduslised eeldused olema.

Kui selles näha tahetakse kiriku mõju, siis wõiks ka iga ostumüügi lepingu juures näha kiriku mõju. Aga mulle näib et rkl. Ast, rääkides, et konserwatorid on selle seaduseelnõu kokku seadnud ja seda toetanud, siiski ise kannab ka neid konserwatiivseid mõtteid, mida tema siin tahaks esitada. Kui rkl. Ast seletab, et eelnõus on suurem puudus, nimelt, et ei nõuta arstlist tunnistust nendelt, kes abielu astuda tahawad, siis ometi jääks seesama põhimõte maksma ka tema poolt soowitatud abieluwormide juures, ja sellega oleks niisamuti isiku tahtewõimalused piiratud ja kitsendatud tema täielist wabadust; oleks tingimata tarwilik terwe registreerimise kord, jne. Kus midagi seadusega nõutakse, seal peab teatud korraldus olema, et neid nõudmisi täidetakse. Tähendab mingisugune sunduslus ja registreerimine oleks ikkagi tarwilik, kuigi teisel kujul. Kui tahetakse kaitsta lapsi, siis tuleb juba iga abielulist kooselamist ja lahkuminekut sunduslikult registreerida. Nii ei pääse lõppude lõpuks rkl. Ast sellest wormaalsest wõrgust, mis ümbritseb abielu.

Mina tahaks huwitusega näha, mis sugused oleks need rkl. Ast'i parandused, mis ta sooviks teisel lugemisel esitada, kuid arwates, et nad tagasi lükatakse, ta neid mitte ei esita. Arwan, et tema küll mingisuguseid radikaalseid parandusi praeguse seaduse juurde kokku ei seaks. Wõib olla oleks see mõni ilukirjandusline kawa, mitte aga parandused selle seaduseelnõu juurde. Samuti ei ole mingisugune radikaalne ettepanek praeguse olukorra juures proowiaasta sisseseadmine. (M. Martna (sd.) kohalt: Mitte proowiaasta waid proowiabielu!) Proowiabielu võib olla kuu, võib olla nädal, võib olla ka aasta. Esitatud eelnõus on ette nähtud, et mõlemad pooled wõiwad lahku minna, kui nad seda soovivad, miks peab siis veel proowiaeg sisse seatama.

Rkl. Ast tahab veel proowiaja sisse seada, kuid see on täiesti kitsendaw, ja kui esineda sarnaste parandustega, siis peab ütleva, et see on palju konserwatiivsem, palju kitsendawam, kui see seaduseelnõu ise. Inimesed wõiwad selle seaduseelnõu järele lahku minna, kuid mille peale rkl. Ast mitte ei mõtelnud on see, et kui sel proowiajal lapsed peaks sündima, tingimata nad peaks kaitstud saama, nii et siin oleks täiesti asjata selle seaduse juures arwamine, nagu oleks seda seaduseelnõu wõinud ainult kokku seada konserwaatorid ja need, kes kiriku mõju all. Samuti ei ole ka konserwatismiga siin midagi ühist. Kuid tähendan veel korra, et sotsiaalsed radikalismi poolehoidjad ja iga Riigikogu liige võib üles näidata seda sel korral, kui tulewad arutusele majanduslised seisukorrad, kus lahendatakse mehe ja naise waranduslist seisukorda, kus räägitakse laste kindlustamisest ja nende majanduslisest seisukorrast. Seal wõiks küll awaldada radikalismi, millel teatud sotsiaalne sisu on, aga siin oleks see täiesti asjata sõnade tarwitamine.

Aruandja **T. Kalbus**: Wälja arwatud rkl. Ast, ei ole keegi selle seaduse wastu kõnelenud, sellepärast arwan ma, et on juba selge, et esimesel lugemisel wõiks see eelnõu wastu wõetud saada. Ma tahaksin veel paari küsimise peale wastata. Üldises komisjonis oli praegune abieluworm aksioom, iseenesest mõistetaw asi; sellepärast ei olnud ka mingisuguseid ettepanekuid ei proowiaja, ega uue abieluwormi kohta. Üldises komisjonis oli isikuid igast rühmast, oli sot-

siaaldemokraate, naisterahwaid, kuid kelle poolt mingisuguseid ettepanekuid ei olnud, et mingisugust uut wormi leida. Mis puutub nüüd sellesse küsimusse, mida härra Ast üles tõstis — nimelt, et oleks küllalt, kui üks pool soowi awaldab, et tema kauem seda ühendust ei soowi ja kohus selle järele saaks teha lahutamise otsust. Härra Palwadre ütles juba lühidalt üldise komisjoni seisukoha ära, ja üldine komisjon waatas abielusõlmimise peale, mis wabal kokkuleppel sündinud, kui lepingu peale. On abielu kui leping, siis võib seda lõpetada ainult kahe poole nõusolekul ehk ühe poole nõudmisel kui seaduses ettenähtud põhjused olemas, kuid mitte neilgi tingimisel ühe poole nõudmisel, ilma, et selleks mõjuwaid põhjusi ette toodakse.

Et üks pool enam ühes elada ei soowi ja siis ainult tema tahtmisel seda lepingut lõpetada wõiks, — niisugusele seisukohale üldine komisjon asuda ei saanud. Sellepärast ei ole ka ette nähtud, et üks pool lepingu lõpetamist ilma mõjuwate põhjusteta nõuda wõiks. Teine põhimõte on see, et lepingut wõiwad lõpetada kaks poolt ilma mingisuguseid põhjusi ette toomata wabal kokkuleppel. See põhimõte on ka selle seadusega maksma pandud. Härra Ast'i seisukohale asudes lahutamise asjas, kus ainult ühe poole tahtmine mõõduandew oleks, peaks lubama naist ehk meest wõtta ühe poole tahtmise järele, hoolimata teise tahtmisest.

Juhataja **A. Kerem**: Aruandja poolt on ettepanek tehtud käesolewat seadust esimesel lugemisel wastu wõtta. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see seadus esimesel lugemisel wastu wõetud. Kell ligineb kaheksale ja et päewakord veel kaunis pikk on, siis kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.45 minutit.

Peale waheaja jätkub koosolek kell 8.05 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

5. Teadaandmine Juhataja **A. Kerem**: Koosolek kestab muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. edasi. Juhatus poolt on teatada, et rkl. Maramaa oma wolitused maha on pannud. Juhatus on kutse saat-

nud sama rühma ja nimekirja järgnewale kandidaadile Tulp'ile.

6. Abieluasjade kohtupidamise kord — I lugemisel.

Üldise komisjoni aruandja **T. Kalbus**: Käesolew seadus näeb ette abielu makswusetaks tunnistamise ja lahutamise asjade küsimuste lahendamist. Nimelt alluwad lahutamise asjad rahukogule. See on nähtud ette seaduse esimestes paragrahwides. Järgmistes paragrahwides on lähemalt ära määratud kuidas rahukohus neid asju peab ajama, missugused maksud nende kohta makswad on, millal need otsused seaduslikku jõusse astuwad ja missugust osa nende lahendamise juures prokuröör etendab jne. Ühe sõnaga, siin on ette nähtud tsiwiil kohtupidamise seaduse täiendused. Selle seaduse puhul wõiksin weel niipalju tähendada, et ta seda küsimust lahendab, mille härra Lattik abieluseaduse juures üles tõstis. Nimelt ütles härra Lattik, et kui abielu kahe poole kokkuleppel lahutada saab, siis peaks mingisugune tähtaeg määratama, missuguse aja möödamineku järele palwe — abielu kokkuleppe põhjal lahutada — otsustamise alla wõib tulla. Selles seaduses on ette nähtud, et kui rahukogule palwe on sisse antud abielu lahutada wabal kokkuleppel, siis ei anta sellele palwele mitte kohe käiku, waid alles 3 kuu pärast. Kui 3 kuu pärast nad uuesti oma palwet kordawad, siis alles asub rahukogu asja arutamisele. Nii siis on kahtlus, mida härra Lattik selle küsimuse arutamise juures üles tõstis, selle seaduse wastuwõtmisega lahendatud. Panen ette seaduseelnõu I lugemisel vastu wõtta.

Juhataja A. Kerem: Seaduse kohta on läbirääkimised awatud. Lõpusõna on aruandjal. Aruandja sõna ei tarwita. Aruandja poolt on ettepanek tehtud seda seadust I lugemisel vastu wõtta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus I lugemisel vastu wõetud.

7. Abieluseaduse ja abieluasjade kohtupidamise korra maksmapanemise seadus — I lugemisel.

Üldise komisjoni aruandja **T. Kalbus**: Käesolew seaduseelnõu näeb ette, et eelpool tähendatud seadus ja abieluseadus ühel ajal maksma hakkawad, pere-

konnaseisu seadusega. Wiimane on komisjoni poolt läbi waadatud ja Riigikogu juhatusesele edasi antud Riigikogule ettepanemiseks. Perekonnaseisu seaduses on ette nähtud, et see hakkab maksma 1. mail 1923 a., nii et siis hakkaks maksma kõik kolm seadust korraga. See aeg on seepärast tarwilik, et eeltöid teha. Seaduseelnõu näeb ette, et on tarwis waimulikkude asutuste käest raamatud üle wõtta, jne. Nendeks eeltöödeks läheb ikkagi oma 6—7 kuud ära. Sellepärast on ka ette nähtud, et abieluseadus ja abieluasjade kohtupidamise kord ei wõi ennem maksma hakata kui perekonnaseisu seadus. Teen ettepaneku seda seadust I lugemisel vastu wõtta.

Juhataja A. Kerem: Aruandja poolt on ettepanek tehtud seadust I lugemisel vastu wõtta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus I lugemisel vastu wõetud.

8. Awalikkude üldharidusliste keskkoolide seadus — I lugemisel.

Hariduskomisjoni aruandja **J. Annusson**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kõikidest kooliseadustest on keskkooli seaduse ümber kõigeterawamad ja suuremad waidlused ja arutamised olnud. See oleneb sellest, et keskkoolide seadused ja wormid osalt juba keskajast pärit on, ja kui nende kiwinenud wormide juures mingisuguseid radikaalseid muudatusi kawatsetakse ette wõtta, siis sünnitab see alati suurt ärewust. Selle asemel, et midagi täiesti uut maksma panna püütakse neid wanu worme lappida ja parandada. Meie kohta tähendatakse ikka, et meie koolid hoopis paremas seisukorras on, kui teistes maades, sest meil ei ole neid traditsioone, mille küljes rippuma peaksime. Sellepärast wõime meie oma keskkooli seaduses õige radikaalseid ja ajakohaseid muudatusi ette wõtta. Hariduskomisjon püüdis selle seaduse erilist tähtsust arwesse wõtta ja keskkooli seaduse peale kõige tõsisemalt waadata ja siin põhimõtteid üles seada, mis meie rahwahariduse korraldamises nikemaks ajaks maksma jääksid.

Mõnes osas oli wõimalik juba teatud aluseid arwesse wõtta. On ju Asutawa Kogu poolt maksmapandud algkooli-seadus see, millest peaksime wälja minema ja mida tuleks tähiseks lugeda. Algkool oma kuueaastase wältusega peab olema

sunduslik kõigile, tema peab olema meie koolikorralduse esimeseks astmeks. Sellega on Asutaw Kogu ütelda tahtnud, et üldise koolisundusega tahetakse kõiki teha aktiivseteks kodanikkudeks, tahetakse neid ühewääriliseks teha kultuuri-saawutuste wastuwõtmiseks. Arusaadawalt tuleb seda eeltingimist arwesse wõttes meie koolikorraldust edasi arendada. Loogiliselt wõiks sellest siis otsekohe järeldada, et sellele esimesele astmele, see on algkoolile, tuleb peale ehitada teine aste ja selleks teiseks astmeks oleks meie keskkool.

Praeguse kultuuri kõrgust arwesse wõttes wõiks isegi järeldust teha, et kui meil algkool on sunduslik kõigil oma kestwuse ajal, siis peaks ka keskkool sunduslikuks muutuma. Wähemalt, meie teame, et on olemas maid, kus algkool on pikema wältusega, kui meil, nimelt kaheksaastane ja see kaheksaastane algkool on sunduslik. Muidugi ei taha ma sellega öelda, nagu oleks meil mõeldud keskkooli sunduslikuks teha. Üldse ei tulnud see hariduskomisjonis arutusele ja ei ole ka kumbagis eelnõus, mis hariduskomisjonile ette pandi, sarnast seisukohta esitatud. Kuid siiski peab keskkooli seaduse loomisel arwesse wõtma seda asjaolu, et niisamuti kui algkoolis on kõik õpilased üheõiguslised hariduse saamise suhtes, nii peaks ka keskkool oma üksed awama ilma takistuse ja võimalikult ilma suurte hõõrumisteta katsuma õpilastele keskkooli haridust anda. Üks eeltingimine, mis seda võimaldab, oleks takistamata edasipääsemine algkoolist keskkooli ja see ongi praeguses seaduses ette nähtud: keskkool on ühtluskooli teine osa ja keskkooli pääseb algkooli lõpetaja loomulikult ilma eksamita. Kui aga arwesse wõtta seda asjaolu, et meie majanduslistel ja tehnilistel põhjustel ei suuda tarwilisel arwul keskkooli awada, siis tuleks sel juhtumisel, kui sisseastujate arw suurem on, kui wabasid kohte koolis, wõistluseksamid korraldada.

Teine asjaolu, mis võimaldaks üheõiguslist edasiõppimist noorsoole, on õpe-maksu küsimus. Eelnõus on asutud arwamisele, et keskkool peab olema maksuta. Kui keskkool ise ei ole sunduslik, siis vähemalt ei tohiks maksuküsimus olla takistuseks temasse pääsemisel. See oleks arusaadaw demokraatlisest seisukohast hinnates, samuti ka pedagoogilisest seisukohast waadeldes ei saaks keskkoolid

mitte lubada, et oleksid koolis nõndanimetatud rikkad ja waesed.

Kui keskkooli seadust nõnda korraldada, et temasse pääsemine kerge on, wõiks tekkida loomulikult õige suur õpilaste wool ja wõiks arwamisele jõuda, et koolide ülewalpdamine majandusliselt nii raskeks läheb, et meie isegi sunduslikku algharidust ei suuda sel määral maksma panna, nagu praegune algkooliseadus seda ette näeb. Seda ei ole tarwis karta. Käesolew eelnõu näeb ette, et keskkooli awatakse selle järele, kuidas võimalused lubawad ja keskkoolide korraldamise otstarbel on Wabariigi Walitsus kohustatud kokku seadma keskkoolide wõrku. See on tarwilik sel põhjusel, et keskkoolide awamise ehk ümberkorraldamise puhul wõiks mõnesse maanurka tekkida rohkem keskkooli, kui neid tarwis ehk kui neid teistes kohtades on, nii nagu seda meil ühel ja teisel puhul juba on juhtunud. Keskkoolide wõrk, mis Wabariigi Walitsuse poolt kinnitatud ja mille põhjal Wabariigi Walitsus uute koolide awamist ja wanade koolide ümbermuutmist otsustab, garanteeriks, et seal juures rahwa tarbed kui ka majanduslised võimalused tarwilisel määral arwesse wõetakse. Keskkoolide wõrgu loomise suhtes tuleks weel nimetada wast seda, et seadus näeb ette ka vähemusrahwaste keskkoolide loomist. Neile asutatakse keskkoolid nende emakeeles, arwesse wõttes riigi rahwuslist wahekorda.

Üks tähtsamatest küsimustest keskkooli korralduses on aja wältus. Kuueaastane algkool oleks aluseks, millele tuleb edasi ehitada. Mitmeaastaseks kujuneks meie keskkool? Harilikult on keskkool kas 12 wõi 11 a. wältusega. Nii näeme Saksamaal 12 a. keskkooli, niisama Ameerikas ja teistes maades; kuid meie leiame paljudes kultuurimaades, näituseks Prantsusmaal ja Daanis 11 a. keskkooli. Isegi 10 a. keskkool on Austraalias, Argentiinas jne. Meie keskkooli praegune wältus on 11 aastat ja mõlemad eelnõud, mis olid komisjonis arutusel, üldises kokkuwõttes teewad samasuguse ettepaneku. Kuueaastasele algkoolile järgneks wiieaastane keskkool. See oleks põhjendatud sellega, et meil umbes samasugune koolikorraldus uue seaduse järele on, kui Prantsusmaal, nagu ma seda weel pärast tähendan. Peale selle on meil algkooli astuwad õpilased wanemad, kui näit. Saksamaal wõi teistes maades, kus kooli aeg pikem on. Nõnda siis ei oleks meie kesk-

kool mitte ainsaks näituseks teiste maade keskkoolide hulgas ja meie õpilased wõiksid oma arenemise üldise kõrguse põhjusel 11 a. kestel seda kätte saada, mis keskkool pakkuda tahab. Pikaajalise keskkooli vastu kõneleb asjaolu, et õpilased liiga kauaks jääksid asutusse, kus neid ei lasta areneda oma erilise kutse jaoks. Sellepärast on ka mujal pika keskkooli vastu õige tugewad woolud awalikuks tulnud.

Keskkooli loomisel tuleb arwesse wõtta ja kõrwaldada see peawiga, mis endisel koolil oli, et tema ei jätnud oma õpilastele kuigi palju isiklise arenemise wõimalust. Terwe haridus oli korraldatud ühise shablooni wõi eeskuju järele. Kuidas tuleks meil keskkooli luua, kuidas peaks meie tulewane keskkool garanteerima nende indiuiduaalsete wõimete arenemist ja õpilaste kalduwusekohast töötamist? Kui algkoolis õpilased ühise kawa järele töötama peawad, siis oleneb see küll enam tehnilistest tingimustest kui põhimõttelisest seisukohast. Ka ei ole algkoolis õpilaste iselaad weel küllalt välja kujunenud. Keskkoolis aga on õpilase nõudmised ja wõimised enam-wähem selgunud ja siin on nii tarwe kui ka wõimalus nende indiuiduaalsete tarbete kohaselt töötada. Meie leiame selleks teiste riikide koolikorralduses eeskuju: Ameerikas waba ainete waliku süsteemi näol wõi mõne teise koolikorraldusena. Kuid siin peame mingisuguse kesktee walima, kuna sarnane ainewaliku süsteem, nagu Ameerikas, meile majandusliselt üle jõu käiks. Meie kooli korraldus, mis selles seaduseelnõus ette nähtud, oleks teatud wahetüüp Ameerika ja Prantsuse kooli wahel. Teadupärast on Prantsuse keskkoolis harunemine läbi wiidud wanemates klassides, kus teaduskondade järele jagunemine on. Muidu aga on iga teaduskonna kavad kindlad ja ainetes pole mingit walikut. Ameerikas ümberpöördukt: õpilane õpetaja kaasabil seab omale õpekawa kokku ja oma töowõime kui ka huwi kohaselt wõtab selle kawa järele programmi läbi. Meie tulewases keskkoolis praeguse eelnõu järele tuleks luua ühine alamaste kaheaastase kursusega. Sellele alamastmele järgneks ülemaste kolmeaastase kursusega, mis jagunek kõige pealt reaal- ja humanitaar ja peale selle mõneks eriaineliseks osakonnaks. Eriainelise osakonna all ei tule mõista kutsekooli, sest kutsekooli küsimust ei taha meie käesolewas seaduses lahenda-

dada. Waid eriainelise kooli all tuleks mõista sarnast õpeasutust, kus ühe wõi teise teaduse distsipliini ümber on õpetus ja kaswatus koondatud ja sellega siis terwele tööle teatud iseäraline laad antakse. Muidu aga püütakse ka eriainelises koolis pakkuda üldist haridust, nii nagu seda haritud kodanikkude kaswatamiseks ja nende kõrgemasse kooli ettevalmistamiseks tarwis on. Nii alam- kui ka ülemastmel oleks kõigile sunduslikud ained ja walitawad ained. Walitawate ainete kohta on ette nähtud, et neid oleks teatud kindel arw wõi maksimaalne arw, et nende tundide arw mitte liiga suureks ei kaswaks, kuna see majandusliselt raskeks muutuks. Nii et kõigesuurem sarnaste walitawate tundide arw oleks $\frac{2}{5}$ neist tundidest, mis klassil on sunduslikud. Walitaw aine selles seaduseelnõus ei tähenda mitte sunduslikka aineid. Waid iga õpilane onkohustatud peale sundusliste ainete weel oma teatud hulga walitawaid aineid wõtma. Sunduslikkude ja walitawate ainete kõrwal oleks weel mittesunduslikud ained. (M. Martna (sd.): Kolmas liik!) Wiimaste kohta on ette nähtud, et nende eest õpetajatele tasumaksimine oleks tundidewõtja wõi kooli-ülewalpidaja ülesanne, selle järele, kuidas kooliülewalpidajaga kokku lepatakse. Sarnane walitawate ja mittesundusliste ainete süsteem wõimaldaks meil ka mõnesuguste alaharude loomist, nõnda et reaal- ja humanitaarharude juures wõiksid weel olla mõned teised teatud alaosakonnad. Näituseks wõiksid reaalharudes olla loodusteaduskond ja matemaatika ja siis jälle humanitaarosas ajalooline wõi jälle keeleteadusline osakond jne. Nii siis, ühest küljest harunemine tuletab selles kawas Prantsuse süsteemi meelde, teisest küljest walitawate ainete kord tuletab meelde Ameerika keskkooli.

Mis õpekawasse puutub, siis on ta seaduses muidugi ainult üldjoontes ära märgitud. Ainult sundusliste ainete nimestik on eelnõusse paigutatud, kuid nende ainete nimestik garanteerib juba osalt seda, et koolis õpetuse süsteem peaks olema sarnane, et ta õpilasi intellektuaalselt, kõlbliselt, kunstiliselt ja oskusliselt, ühe sõnaga igakülgselt arendada wõiks. Wanas kooliseaduses pandi wähe rõhku kehalise kaswatuse ja oskuste ning wõimiste arendamise peale. Osad, mis neid küsimusi käsitawad, on nüüdses eelnõus just ainete nimestiku etteotsa pandud. Sellega tahetakse tähendada, tuleb rõhku

panna niihästi kehalise kasvatuse, kui mõnesuguste võimiste peale.

Usuõpetuse küsimuses on praegune eelnõu asunud sama seisukohta, nagu see on maksmas algkoolis, see tähendab, keskkool oleks ilma usuõpetuseta. Selle küsimuse juures võiks arvesse võtta waateid, et usuõpetusel oleks koolis kas kõlblise kasvatuse, või kultuurajaloolise ülewaate või jälle kiriklise propaganda eesmärk. Mis esimesse puutub, siis on keskkooli ainete hulka üles võetud mõteteadus ühes eetikaga, kus kõlbline ilma- waade teatud süsteemi wiikse, muidugi eeldades seda, et terve koolitegewus peab olema iseenesest kõlbline kaswatus.

Mis teisesse puutub, et usuõpetusel teatawa kultuurajaloolise ülewaate pakkumise ülesanne oleks, siis keskkooli kawas, ajaloo ja teistes ainetes on võimalik seda ülewaadet pakkuda. Kolmandat ülesannet — kiriklist propagandat ja kiriklist kaswatust toimetada — kool meie põhiseaduse järele oma peale võtta ei saa. Sellest on arusaadaw, et meie keskkool, samuti ka algkool peab olema kiriklises ja usulises mõttes neutraalne.

Administratiivset külge puudutades peab tähendama, et kooli juhtimine on loomulikult koolijuhataja käes, kuid wastutus ei ole ka õpetajaskonna pealt ära võetud. Pedagoogika nõukogul on mitmesugused ülesanded, mille läbi õpetaja peab koolitöö käigu eest osa wastutust oma peale võtma. Kooli ülewalpidaja õigused ja huwid on sellega kaitstud, et ta luua võib hoolekogu, kus tema esitajad ja kus ka lastewanemate esitajad. Kooli ja kodu wahekord on kindlustatud sellega, et on ette nähtud wanemate koos-

olekud ja wanemate komiteed. Wanemate komitee luuakse wanemate koosoleku otsusel. Nii siis oleks lühidates joontes see seadus, mida hariduskomisjon Riigikogule esitab. Teda kawatsetakse ellu wiia 1. augustil 1923. Sel puhul kaotatakse ära keskkooli alamad klassid, mis wastawad 6 esimesele õpeaastale. See on ka arusaadaw, sest kui ühtluskooli täies ulatuses maksma panna tahetakse, siis tulewad keskkooli alamad klassid likwideerida. Ei ole karta, et selle läbi oleks noorsoolt võimalus keskkooli sissepääsemiseks võetud, sest praegu on juba maakondades ja linnades palju rohkem algkooli wiiendaid ja kuuendaid õpeaastaid, kui seda üldse praegustes keskkoolides võimalik oleks korraldada. Selle seaduseelnõu sisu võiks igatahes niisugune olla, mis meie koolikorraldust lubab pikemaks ajaks korraldada. Hariduskomisjoni nimel teen ettepaneku teda esimesel lugemisel wastu võtta. (W a h e l h ü ü d e d : L õ p e t a d a !)

9. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku määramine.

Juhataja A. Kerem: Kuulen ettepanekuid koosolekut lõpetada. Asun hääletamisele.

(Hääletatakse.) See ettepanek on 23 häälega 16 wastu wastu võetud. Palun ettepanekuid teha järgmise koosoleku aja kohta. (Hüüded: Teisipäewal kell 5, päewakord juhatuses hooleks.) Selle wastu ei waielda, siis on koosolek teisipäewal kell 5. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.40 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees A. Kerem.

Sekretäär A. Tupits.

Abisekretäär W. Pezold.

